

KÜLFÖLD HADTÖRTÉNELMI IRODALMÁBÓL

1948 FEBRUÁRJA ÉS A CSEHSZLOVÁK HADSEREG*

Jaromír Navrátil

AZ 1945 MÁJUSÁTÓL az 1948-as februári eseményekig terjedő időszak nagyon bonyolult és ellentétekkel teli szakasza új hadseregünk fejlődésének, a hadsereg népi jellegéért és ezzel a hadsereg új, történelmi küldetéséért vívott harcnak. Ez, a hadseregért vívott harc — a hadseregen belül és kívül egyaránt — osztatlan része volt az országban folyó általános politikai-hatalmi harcnak és ez utóbbi határozta meg.

Közvetlenül a Kassai Kormányprogram — beleértve annak katonai részét is — ünnepélyes aláírása után a nemzeti szocialisták, a népiesek és a szlovák demokraták képviselői csak néhány hónapig „tartottak ki” a programhoz való „hűség” álláspontján. 1945 végén és 1946 első felében már megjelennek az első, honvédelmi politikánk alapvető kérdéseire vonatkozó „kölcsonös meg nem értések” és „világnézeti különbségek”. Mind világosabbá vált, hogy ezeknek a pártoknak a vezetése a legkevésbé sem gondolt arra, hogy hadseregünket 1945 után más alapokon kell megszervezni, mint a régi, München előtti hadsereget. Ők a régi hadsereget akarták felújítani, néhány lényegtelen reform esetleges megvalósításával. A jobbszárny jelszava tehát az volt: a hadsereg régi építménye és minél kevesebb új téglá. Ugyanakkor a kommunisták jelszava — mindkét kormányprogram szellemének megfelelően — a következő volt: felépíteni a hadsereg új épületét, de a régi építőanyagból csak azt felhasználni, ami az új feltételek között felhasználható. Az 1947-es évet már teljesen az határozza meg, hogy a kommunis-

* Megjelent a csehszlovák Hadtörténelmi Intézet „Historie a vojenství” c. folyóiratának 1960. évi 4. számában (483–525. old.).

ták és a polgári pártok között a honvédelmi politika és a csehszlovák hadsereg felépítésének kérdéseiben megmutatkozó kezdeti egyenletlenségek és világnézeti különbségek végérvényesen két, lényegében különböző, sok tekintetben pedig ellentétes politikai irányvonalba nőttek át.

Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP), amely következetesen érvényre juttatta a két kormányprogram szellemének megfelelő honvédelmi politika irányvonalát, harcával sok tekintetben lerakta az új típusú hadsereg alapjait: sikerült felszámolnia a hadsereg ún. politikamentességét és — a parancsnoki kar haladó tagjaira, a többségükben kommunista nevelőtisztekre, főként pedig a területi pártszervek által irányított pártbizalmiak hálózatára, valamint a legénység soraiban levő párttagokra támaszkodva — biztosítani a párt befolyását az új csehszlovák hadsereg fejlődésére. A párt tehát ezen a szakaszon is támadásban volt, s a reakciónak nem volt más választása, mint hogy visszavonuló harcot folytasson és fékezze a néphadsereg megszervezésére irányuló pozitív ténykedést.

A reakció, amely legális cselekvési lehetőséget talált a nem kommunista pártokban, nyíltan a München előtti hadsereg kompromittált tisztjei mögé állt és kézzel-lábbal igyekezett őket megtartani a döntő parancsnoki helyeken és rajtuk keresztül osztályuk eszközeként megőrizni a hadsereg parancsnoki karát. Támadást indított a katonák politikai jogai ellen és tüzet nyitott a hadsereg azon új intézményeire, amelyek döntő szerepet játszottak abban a folyamatban, hogy a hadsereget népivé változtassák, tagjait az új állami ideológia szellemében neveljék és sorait megtisztítsák: a politikai nevelő és kulturális apparátusra és az elhárító szolgálat szerveire. Megkísérelték ezeknek az intézményeknek a közvetlen felszámolását is.

A hadseregért vívott harc tehát a február előtti időszakban távolról sem volt befejezve vagy eldöntve. Annak megértéséhez, hogy milyen bonyolult volt a hadsereg fejlődése ebben az átmeneti időszakban, számításba kell vennünk a hadsereg szervezetének sajátosságait és azokat az elveket, amelyekre épült, és amelyek szükségszerűen vezettek néphadseregünk 1945 utáni viszonylagosan autonóm fejlődéséhez. Ezek a sajátosságok — mindenekelőtt a hadsereg bizonyos fokú elszigeteltsége a közélet egyéb területeitől — valójában kedvezőtlen feltételei voltak az 1945—1948-as években a néphadseregért vívott harcnak. Lehetetlenné tették, hogy a hadsereg haladó erői kívülről nagyobb segítséget kapjanak, jelentős mértékben akadályozták, hogy a munkásosztály és szövetségeseinek egyre döntőbb túl-

súlya még kifejezőbben tükröződjön a hadseregben is. Itt meg kell keresnünk a választ arra a kérdésre, hogy a hadsereg fejlődése ebben az időszakban miért nem pusztán analógiája annak az irányvonalnak, amely nemzeti és demokratikus forradalmunk szocialista forradalomba való átnövésében érvényesült, hanem viszonylagos önállóságról tanúskodik, ami konkrétan azt jelenti, hogy a hadsereg fejlődése bizonyos mértékben elmaradt a forradalom egész fejlődéséhez képest.

Azokat az eredményeket, amelyeket a párt ebben az időszakban az új hadseregért vívott harcban elért, csak akkor tudjuk történelmileg helyesen értékelni, ha mindenekelőtt Lenin szavait idézzük, amelyeket még 1905-ben mondott a forradalmi hadsereg megszervezése feladatainak bonyolultságáról és nehézségeiről: „Mind a forradalmi hadsereg, mind a forradalmi kormány annyira magasrendű »organizmus«, olyan bonyolult intézményeket, olyan fejlett állampolgári öntudatot követelnek, hogy hiba volna azt várni, hogy ezek a feladatok csak úgy egyszerűen, azonnal és jól megoldódnak. Nem, mi ilyesmit nem várunk, mi értékelni tudjuk a politikai nevelés szívós, lassú, gyakran láthatatlan munkáját, amelyet mindig végzett és végezni fog a szociáldemokrácia.”¹ Ezt a lenini tételt figyelmen kívül hagyták mind azok, akik lekicsinylően semmibe vették ennek az időszaknak a pozitív eredményeit — ez a szemlélet abban az időszakban uralkodott a történeti irodalomban, amikor a hadseregben elterjedt a „személyi kultusz” —, mind azok, akik később e felfuvalkodott nihilizmus elleni becsületes harcban egy kissé leegyszerűsítették az új hadsereg felépítését szolgáló feladatok bonyolultságát és úgy vélekedtek, hogy annak felépítése kész ténnyé vált már a felszabadulás utáni első években.

Ezért sokkal közelebb áll a történelmi igazsághoz az a következtetés, hogy 1945 után már nem volt meg a régi burzsoá hadsereg, és a reakciónak sem sikerült azt helyreállítania és feltámasztania. Másrészt azonban népünknek — élén Csehszlovákia Kommunista Pártjával — sem sikerült még ebben az időszakban teljesen felépíteni az új, valóban népi hadsereget, hogy arra népünk minden körülmények között támaszkodhasson. A hadseregben, amely nálunk 1945 után alakult, konzerválódtak a burzsoá hadsereg bizonyos maradványai, jóllehet ezzel egyidejűleg a Csehszlovákia Kommunista Pártja által vezetett nép erőfeszítéseinek eredményeként létrejött az új, demokratikus hadsereg — a néphadsereg — számos eleme és csí-

¹ Lenin Művei. Bp. Szikra, 1954. 8. köt. 574. old.

rája. A hadsereg 1945 utáni fejlődését az új elemeknek és csíráknak a régi maradványok elleni harca vitte előre. Ez a harc az országunkban folyó osztályharc fejlődésének megfelelően az 1948. év elején érte el tetőpontját.

1948 első heteiben tetőpontjára hágott a hadseregben a reakció-aljas ideológiai hadjárata, mely azt célozta, hogy felélessze a kicsinység és a kapitulálás eszméjét, amit a München előtti burzsoá köztársaság teljes húsz éven keresztül oltott népeinkbe. Az új münchenisták, akik a polgári pártokba telepedtek be, a végletekig fokozták erőfeszítéseiket hadseregünk harci szellemének és lakosságunk honvédelmi erkölcsének megtörésére. Sajtójuk élen járt az olyan szenzációs hírek terjesztésében, hogy az USA-ban vagy Angliában új és új csodálatos fegyvereket találtak fel, és hangsúlyozták az „angolszász blokk” anyagi-technikai fölényét a „szláv” blokkal szemben, és végül — pontosan az 1938-as őszi recept szerint — a nemzeti szocialista sajtóban kijelentették, hogy hadseregünk felesleges és bármilyen ellenállás ártalmas: „Ebben az atomkorszakban és a rakéta repülőgépek árnyékában csak az elvakult vagy képmutató emberek... állíthatják, hogy a mi hadseregünk fontos harci tényező lehetne egy fegyveres konfliktusban...”² A nemzeti szocialista párt, amely arra törekedett, hogy monopolizálja a hazafiság szabadalmát, ekkor olyan javaslatlalt lépett fel, hogy a nép mondjon le hadseregéről. E fémjelzett „hazafiaknak” és „hurrá-hazafiaknak” ez az álláspontja természetesen nem volt véletlen, ellenkezőleg, megfelelt a burzsoázia objektív osztály- és politikai fejlődésének az imperializmus korszakában, az imperializmus általános válsága elmélyülésének időszakában. Ismét beigazolódott annak a marxista—leninista tanításnak az igazsága, hogy a burzsoázia elveszítette azt a képességét, hogy a nép érdekeit képviselje és csak addig ismeri a hazát, amíg kizsákmányolhatja saját népét.

És ezek a lehetőségek fokozatosan és feltartóztatlanul bezárultak a cseh és szlovák burzsoázia előtt. A visszaszerzésükért vívott harcot a burzsoázia egyre inkább összekapcsolta a külső katonai segítséggel. A burzsoázia „katonai politikája”, éppen 1948 februárja előtt, azt bizonyította, hogy a reakció nem bízik a saját erejében és lehetőségeiben és hogy ellenfor-

² Mladé Proudy, 1948. 1. szám.

radalmi terveik egyik döntő tétele a Nyugat intervenció beavatkozása volt.

A csehszlovák burzsoázia idegen szolgálatban álló ügynökséggé vált, a nyugati imperialisták ötödik hadoszlopává, az ő segítségükkel akart visszatérni bankjaiba, gyáraiba, bányáiba és nagybirtokaira. A nyugati imperialisták érdekei azt követelték, hogy Csehszlovákia, a legnyugatibb népi demokratikus állam, amely közvetlenül szomszédos Németország nyugati megszállási övezeteivel, politikailag a népi demokratikus tábor leggyengébb tagjává váljon, így tehát katonailag is a legsebezhetőbb pontja legyen a Szovjetunió vezetete népi demokráciák védelmi rendszerének; hogy korridorra váljon, amelyen keresztül a nyugati kém- és diverziós központok ügynökeinek százai és ezrei hatolhatnak be a többi népi demokráciákba, hogy Csehszlovákia visszatérjen a kapitalizmus táborába és a demokratikus és szocialista tábor elleni támadás felvonulási területévé váljon.

Ilyen meggondolások diktálták a burzsoázia magasztos érdekeit Csehszlovákia és a hadseregünk iránt. Ezért a jobboldali sajtó, engedelmeskedve dollárokkal dobálódzó ura hangjának, olyan erőfeszítéseket tett, hogy meggyőzze népünket: a Csehszlovák Köztársaságnak tulajdonképpen nincs szüksége semmilyen hadseregére, a hadsereg úgysem ér nekünk semmit. A reakció azonban nem maradt meg csak az „ideológia” területén. Amikor végleg le kellett mondania arról a gondolatról, hogy a hadsereget teljes egészében megnyerje a saját céljaira, elhatározta, hogy legalább a lehető legérzékenyebben meggyengíti, belülről felbomlasztja, megfosztja eszmei egységétől, haladó jellegétől, a minimálisra csökkenti harcképességét és általános ellenszenvet vált ki a katonai szolgálattal szemben. A hadseregen belüli politikai zűrzavar létrehozásával azt akarták elősegíteni, hogy legalább a hadsereg bizonyos részeit a reakció oldalára vonják és megnyerjék puccsista terveiknek.

Ezt a tervet kellett szolgálnia annak a hírhedt kampánynak is, melyet a katonák munkára való felhasználása ellen és a tényleges katonai szolgálat csökkentése érdekében folytatott a reakció.

1948 január elején a nemzetgyűlés honvédelmi bizottsága ismét tárgyalni kezdte „A tényleges szolgálatukat teljesítő személyek munkakötelezettségéről” szóló törvényjavaslatot. Meg kell jegyezni, hogy ezzel a kérdéssel egyáltalán nem függött össze a tényleges szolgálat időtartamának a kérdése. A kétéves tényleges szolgálatot érvényben levő honvédelmi tör-

vény állapította meg, és a katonák munkakötelezettségéről szóló törvénytervezet ebből indult ki. A jobboldali képviselők azonban így állították fel a kérdést: vagy rövidítsék meg a katonák tényleges szolgálatát, vagy pedig a nemzeti szocialista párt és a néppárt szembehelyezkedik az egész törvényjavaslattal.³ Dr. Loubal nemzeti szocialista képviselő ugyanakkor azt követelte, hogy a paraszt vagy iparos családokból származó katonák a saját gazdaságukban vagy a saját kisiparukban teljesíthessék munkakötelezettségüket.⁴ Hasonló álláspontot foglalt el a néppárt központi lapja is: „A földművesek és az iparosok arra vágyódnak, hogy visszatérhessenek a saját hivatásukhoz.”⁵ Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a katonák a katonai szolgálat idő előtti befejezése után szétszéledtek volna otthonaikba és nem lehetett volna megvalósítani felhasználásukat a nemzetgazdaságnak azokban az ágazataiban, amelyek munkaerő-hiányban szenvedtek. A reakció egész manővere a kibontakozó választás előtti kampánynak volt a része, s a „népszerű” követelések kitűzésével helyre kellett volna állítania a katonák között a burzsoá pártok megtépázott hírnevét. Főleg pedig demoralizálni kellett volna a hadsereget és fel kellett volna azt bomlasztania. A burzsoázia kudarcot vallott javaslataival, a tárgyalások a honvédelmi bizottságban sikertelenül végződtek.

A reakció romboló tevékenységének súlypontja természetesen nem korlátozódott a parlament területére. Január 15-én a „Svobodné slovo”-ban és a „Lidová demokracie”-ben cikket tettek közzé, amelyek a katonák fizikai munkára való felhasználása ellen nyilatkoztak és követelték a tényleges katonai szolgálat lerövidítését. A cikkek megjelenése előtti napon a nemzeti szocialista párt titkárságaira tiszteket és tisztjelölteket — ennek a pártnak a tagjait — hívtak meg, ahol azok utasítást kaptak, hogyan fertőzzék meg a legénységet, hogy közvetlenül az ő soraikból hangozzék fel a tényleges katonai szolgálat lerövidítésének követelése. Ebbe a kampányba bevonták azokat a burzsoá képviselőket is, akik bejártak a laktanyákba és ott reakciós nézeteket terjesztettek.⁶

A hadseregben egy bizonyos időre háttérbe szorultak a

³ Lásd ANS—ÜNS 1948 — honvédelmi bizottság 1948. január 20. (ANS = a Nemzetgyűlés Levéltára; ÜNS = Alkotmányozó Nemzetgyűlés.)

⁴ ANS—ÜNS 1948 — a honvédelmi bizottság albizottsága ülésének jegyzőkönyve, 1948. január 16.

⁵ Lidová demokracie 1948. január 15. Matyska képviselő cikke: „A katonák munkakötelezettsége.”

⁶ Lásd a Rudé právo 1948. január 16-i számában, „A népiesek és a nemzeti szocialisták a hadsereg érdekei ellen” c. cikkben.

fő feladatok, s a laktanya a katonai szolgálat időtartamáról és az arról folytatott heves viták jegyében élt, hogy kell-e a katonáknak munkájukkal továbbra is segíteni azokon a területeken, ahol arra a legnagyobb szükség van. Az „érvelésekről” leginkább a „Svobodné slovo” 1948. január 21-i írása tanúsodik, amely a tényleges szolgálatukat teljesítő katonák munkára való felhasználása ellen irányuló cikkében nem átalott a köztársaság katonáinak ezt a hazafias szolgálatát cinikusan ahhoz a „kényszermunkához” hasonlítani, amely a fiatal cseh népet a náci megszállás alatt sújtotta. Már ez a helyzet is, amelyet a reakció aljas ígéretése idézett elő, érezhetően ártott a hadsereg érdekeinek, megzavarta a politikai és harc kiképzés menetét, nyugtalanságot és idegességet idézett elő a katonák között. De a reakciónak ez nem volt elég. A hadsereg felforgatói úgy vélték, hogy elérkezett az idő, amikor hozzákezdhetnek a nyílt provokációkhoz, a katonai lázadások szervezéséhez. Azt gondolták, hogy ehhez demagóg tevékenységükkel termékeny talajt hoztak létre a katonák között.

A nemzeti szocialista agitátorok már január 16-án összegyűjtöttek néhány tucat tényleges szolgálatot teljesítő katonát a „Slobodné slovo” épülete előtt a Vencel téren, hogy „tiltakozzanak” a kétéves tényleges szolgálat és a rájuk kirótt nyolchónapos fizikai munka ellen. Január 20-án ugyanazon a helyen mintegy 150 katona gyűlt össze tüntetés céljából. Ennek az akciónak a szervezésénél a repülő egységek néhány tagja volt a fő kezdeményező, akik más prágai alakulatok laktanyáiban agitáltak.⁷ Sikerült megnyerniük a nemzeti szocialista párt többségét, ezekhez csatlakozott néhány tucat félrevezetett katona is, akik azt gondolták, hogy olyan legális akcióról van szó, amelyekről valamelyik képviselő beszélt.

Két nappal ezután, január 22-én, Plzeň-ben a helyőrség mintegy 100 katonája csődült össze a téren, hogy tüntessen a kétéves tényleges szolgálat és a munkakötelezettség ellen. A katonák soraiban levő reakciós egyének ezt az akciót a néppárt titkárságával, és a Sramllal történt megegyezés alapján már előre megtervezték. Sraml a néppárt képviselője volt Nagy-Plzeň Központi Nemzeti Bizottságában; ő ajánlotta, hogy uszító cikket tegyenek közzé a néppárt kerületi lapjában a kétéves szolgálat ellen és hogy 500 ingyen-példányt nyomjanak ebből az újságból a katonák közötti terjesztés céljából.⁸ A plzeňi

⁷ VHA—HSVO 1948 70—7/1—2. sz. (VHA = Hadtörténelmi Levéltár; HSVO = Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség.)

⁸ Lásd a Rudé právo 1948. február 6-i számában, a „Schraml, a plzeňi tüntetések szervezője, maga is beismeri” c. cikkben.

katonák tüntetését eszmeileg a „Svobodné slovo” és a nemzeti szocialista párt plzeňi lapja, a „Svobodný směr” írásai készítették elő. Az utóbbi lap szerkesztője az összegyűlt katonák előtt is uszító beszédet tartott. Az egész akció mögött azonban az amerikai hírszerző szolgálat ügynökei álltak.

A prágai és plzeňi eset nem volt elszigetelt, szélesen megalapozott akcióról volt szó: „Más helyekről is érkeznek hírek, hogy kétes elemek, az úgynevezett »helyes nyugati ideológiát« valló emberek, arra törekednek, hogy betolakodjanak a katonák közé és rábíráják őket a parancsmegtagadásra és az esküszegésre” — írta a „Rudé právo”.⁹

Az a tény, hogy a reakció nagy erőfeszítések árán is csak silány eredményeket ért el, a hadsereg tagjainak magas erkölcsi-politikai állapotáról tanúskodott. Ez közvetlen visszatükröződése volt a CSKP hazai politikai offenzívájának, a forradalom továbbfejlesztésében elért sikereknek, annak, hogy végleg a forradalom táborába tömörült a nemzet többsége, beleértve azok többségét is, akik felöltötték az egyenruhát és tényleges katonák szolgálatot teljesítettek. A nevelőtisztek sikeres munkája is közrejátszott abban, hogy a hadseregben belül visszaverték a reakció felforgató kísérleteit. Világosan megmutatkozott, hogy a kommunisták a hadseregben a helyükön vannak és képesek ártalmatlanná tenni bármilyen szabotázszt vagy felforgató tevékenységet.

1948. január 27-én a köztársaság kormánya, a kommunisták kezdeményezésére, határozatilag azt a feladatot adta a nemzetvédelmi miniszternek, hogy a Nemzetvédelmi Minisztérium továbbra is a kétéves terv szükségleteinek megfelelően ossza be munkára a katonákat. A kommunisták ugyanakkor keresztülvitték, hogy a katonák sokoldalú biztosítékot kapjanak a bérezést és társadalombiztosítást illetően. A kormány felhívta a politikai pártokat, hogy a lehető leggyorsabban tárgyalják meg az említett törvénytervezetet az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, és hogy ezen a téren szüntessenek be minden agitációt a hadsereg soraiban.

A nemzetvédelmi miniszter a kormány január 27-i határozata alapján kiadott parancsában többek között kijelentette: „Az így megszabott köteleességek (értsd a katonák munkakötelezettségét — J. N.) teljesítését ugyanúgy kell tekinteni, mint az egyéb törvényekből fakadó köteleességek teljesítését, amelyek a parancsokban és a szolgálati szabályzatokban vannak lefektetve a katonák számára. Erre főként azért hívom fel a

⁹ Uo.

hadsereg valamennyi tagjának a figyelmét, mert az utóbbi időben néhány helyőrségben felelőtlen elemek kívülről, és általuk félrevezetett egyének a tényleges szolgálatot teljesítő személyek soraiból esküszegésre és rendbontásra bujtogatták a katonákat. ... A csehszlovák katona legyen büszke arra, hogy népét szolgálja, hogy szívesen vállal minden feladatot, és azok teljesítésével hozzájárul az építési erőfeszítésekhez. Nyomatékosan visszautasít minden arra irányuló kísérletet, hogy elvonják őt a parancsokban megadott köteleességek becsületes teljesítésétől. Visszautasítja ezeket a kísérleteket, mivel ellentétben állnak katonai esküjével, a nép érdekével és végeredményben a köztársaság gyengüléséhez vezetnek.”

A vezetés határozottan lépett fel a katonák között Plzeňben kirobbantott katonai lázadás szervezői ellen, ezeket katonai bíróság elé állították és néhány hónapos szabadságvesztésre ítélték. Ennek a lázadásnak az értelmi szerzői, akik a nemzeti szocialista „Svobodný směr” szerkesztőségében és a néppárt titkárságán dolgoztak, „mosták kezüket” és elkerülték a büntetést. Természetesen nem hosszú időre. A nép februári győzelme után ők is megkapták igazságos büntetésüket.

Igy végződött az a kampány, amely tulajdonképpen a reakció utolsó kísérlete volt a katonatömegek megtévesztésére és arra, hogy „népszerű” jelszavaikkal és követeléseikkel lépreccsalják őket. De nemcsak erről volt szó. Az akció később bumerángxént saját előkészítői ellen fordult, s még erősebben ütött, amikor kiderült, hogy azok az elemek, akik a tényleges katonákat tüntetésre bujtogatták, ugyanakkor fiatal emberek külföldre szökését szervezték és a cseh és szlovák ifjúság nem öntudatos tagjait az idegenlégióba toborozták.¹⁰

Abban a győztes harcban, amelyet a CSKP a reakciónak a hadsereg felbomlasztására irányuló kísérletei ellen folytatott, nagy jelentősége volt a burzsoázia képviselői államellenes tevékenysége leleplezésének. Január 22-én és 25-én a napilapokban közzétették a Belügyminisztérium hivatalos jelentését egy kiterjedt csehországi kémhálózat leleplezéséről és ártalmatlanná tételéről. A hálózatba tartozott egy tisztii földalatti szervezkedés is. A 42 őrizetbe vett személy közül 7 hivatásos katona volt. A logikai kör bezárult. A hadsereg tagjai számára mind világosabbá vált, hogy a katonai lázadásra való bujtogatás, a fiatal emberek külföldre szökésének szervezése és ezeknek az idegenlégióba kergetése, a nyugati hatalmak és a nyugat-németországi kémszervezet számára végrehajtott kémkedés,

¹⁰ Lásd a Rudé právo 1948. február 5-1 számát.

ugyanannak a láncnak a láncszemei és a lánc végét olyan emberek tartják a kezükben, akik a katonák „barátainak” és az ő érdekük „harcosainak” adták ki magukat, és akik a valóságban saját nemzeteik legaljasabb árulói és idegen szolgálatban álló bérencek voltak.

A felforgatók szelet vetettek és az ellenszenv és felháborodás viharát aratták az egyszerű katonák körében. A „Rudé právo” szerkesztősége abban az időszakban levelek tucatjait kapta a helyőrségekből, amelyekben a katonák biztosították a pártot a nép és a köztársaság iránti hűségükről.¹¹ A katonák között nőtt a munka iránti lelkesedés és az elszántság, hogy a lehető legnagyobb mértékben járuljanak hozzá hazánk új életének építéséhez, a kétéves terv feladatainak teljesítéséhez és túlteljesítéséhez. Így pl. a benešovi helyőrségből 200 katona jelentkezett a kladnói bányába vasárnapi műszakra.¹² Az egész köztársaságban a katonák nemcsak a munkakötelezettség keretében rájuk háruló feladatok példás teljesítésével válaszoltak a felforgatóknak, hanem az önkéntes műszakokra való tömeges jelentkezéssel is.

A reakciósook utolsó, február előtti, támadása a hadsereg ellen főként azért omlott össze, mert olyan pillanatban támadtak, amikor a hazai szocialista forradalom feltartóztathatatlannul haladt előre és amikor a kommunista párt politikai és ideológiai tömegmunkája a hadseregben is a támadó fellépés jegyében folyt, amely sikerrel akadályozta meg, hogy a hadseregbeli pártmunka lemaradjon a többi területen folytatott pártmunka színvonalá mögött. Gottwald újévi üzenete, az „Előre, egy tapodtat sem hátra!”, a hadseregbeli kommunistákat is elszántsággal töltötte el, hogy leküzdjék a hadsereg szervezetének némely szektorában tapasztalható bizonyos stagnálást és — a kormányprogramok szellemében — meggyorsítsák az egész hadsereg progresszív fejlődését.

Az 1948-as év kezdete a párt kiterjedt szervező munkájának a jegyében folyt, ami elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy a hadseregben áttérjenek a támadó politikára. Mindenekelőtt sikerült kibontakoztatni a párt honvédelmi szerveinek a tevékenységét az addig elmaradott kerületekben és járásokban is.

A párt szervező munkája ebben az időszakban a továbbiakban arra irányult, hogy mindenütt meggyorsítsa a párt-

¹¹ Néhányat ezek közül lásd pl. a Rudé právo 1948. február 11-i számában.

¹² A Rudé právo 1948. február 10-i számában, „A katonák munkával válaszoltak a felforgatóknak” c. cikkben.

bizalmiak rendszerének kiépítését a laktanyákban, ahol az addig nem történt meg.

Az 1948-as év kezdetét a politikai tömegmunka területén is a kommunista fellépése jellemezte. A párt nagy sikerei ösztönzőleg hatottak az új tagok megnyerésére, s a kommunisták a hadseregben is fokozták a felvilágosító munkát a katonák között. Főleg a legénység soraiból özönlöttek az új tagok a pártba. Ez mindenekelőtt azt fejezte ki, hogy az országban megnőtt a kommunista párt tekintélye és mind szélesebb tömegekben bontakozott ki a párt iránti bizalom. Mindez a párt 1947 végén folytatott politikájának volt a gyümölcse, amikor a CSKP a nemzet fennmaradásának biztosítása mellett a kiéleződött osztályharc feltételei közepebbe további, a dolgozó nép számára jelentős intézkedéseket valósított meg, mint a milliomosok adójának bevezetése és az első földreform felülvizsgálásának fokozatos megvalósítása. Ez a párt mellé állította a katonák — munkások, parasztok és haladó értelmiségiek — mind szélesebb tömegeit is. Ehhez a hadsereg feltételei között létrejött további balratolódáshoz jelentősen hozzájárult az is, hogy a katonák szeme előtt lepleződtek le azok a tényleges politikai célok, amelyeket a burzsoá pártok a tényleges szolgálat lerövidítéséért és a katonák munkakötelezettsége ellen indított felforgató akcióval akartak elérni. A katonák a jobboldali pártok e hazaáruló magatartására nemcsak építőmunkával válaszoltak, hanem a kommunista pártba való jelentkezőkkel is. Ebben az időszakban újabb demokratikus érzelmű tisztek léptek be a pártba, akik addig — a hadsereg vezetésének némi hozzájárulásával — a „pártfelettség” elvét olyan utasításnak tekintették, hogy tartózkodjanak bármely politikai párt tagságától és tevékenységétől. Számukra is hasznos politikai lecke volt a hazaáruló burzsoázia tevékenysége, s ez a kommunista párt soraiba vezette és a hadseregen belüli reakció elleni aktív harcra buzdította őket.

Az objektív helyzet 1948 elején nemcsak lehetővé tette, hanem egyenesen megkövetelte, hogy a hadseregben fokozatosan megvalósítsák azokat a változtatásokat, amelyek tükrözik a nemzeti és demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének adott szakaszát. Ez azt jelentette, hogy át kell térni az új jelszavakra, amelyek még kifejezőbben mutatják meg a hadsereg szocialista irányú fejlődését. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy harcolni kell a hadsereg parancsnoki karában levő burzsoá pozíciók ellen, és folytatni kell az államapparátus e jelentős részének fokozatos szétzúzását és forradalmi újjáépítését.

Az a lejtő, amelyre a csehszlovák hadsereg számos tisztje a banderisták ellen Szlovákiában kirobbant harc és a kémkedési ügyek folyamán jutott, megmutatta, hogy az addigi feltételek nem elégségesek ahhoz, hogy valaki a csehszlovák hadsereg tisztje legyen. Addig az a törekvés érvényesült, hogy megtisztítsák a hadsereg parancsnoki karát azoktól, akik a megszállás alatt árulók lettek és együtt dolgoztak az ellenséggel, vagy az ellenük vívott harcban teljes közömbösséget és passzivitást tanúsítottak. Most új — a forradalom adott szakaszának megfelelő — feltételeket és mércét kellett megállapítani: hűség a népi demokratikus rendszer iránt, vagyis hűség a munkásosztály vezetete nép iránt, hűség a Szovjetunióval való szövetségünk iránt. A kommunista párt 1948 elején éppen ilyen jelszavakat tűzött ki. „A hadsereget meg kell tisztítani a köztársaság iránt ellenséges elemektől!” — írta a „Rudé právo” cikke,¹³ amely a CSKP hivatásos katonai szolgálatban levő tagjainak Prágában, 1948. január 7-én megtartott nagy aktívaértekezletéről számolt be. Ez az aktívaértekezlet az első helyen foglalkozott a parancsnoki karban megnyilvánuló nyugtalanító jelenségekkel, és megállapította, hogy „jelentős helyeken még reakciós tisztek maradtak, akik ellenségei a Szovjetuniónak és idegen szolgálatban álló ügynökök”. Az a harc, amelyet a kommunisták a hadseregnek a rendszerünk ellenségeitől és a szovjetellenes bujtogatóktól történő megtisztításáért folytattak, jelentős, ha ugyan nem fő része lett annak a politikai offenzívának, amelyet a párt a 48-as év elején kezdett a hadseregben a reakció ellen. Ebben a harcban a kommunisták a széles tömegek és összefüggő szervezeteik, mindenekelőtt az ellenállók szervezeteinek a támogatását élvezték. Ezekért a követelésekért lépett fel a Partizánok Szövetsége és a Cseh Nemzeti Tanács, az utóbbi újévi nyilatkozatában tiltakozott a hadseregben nem kielégítően „végrehajtott tisztogatás ellen.”¹⁴

A pártnak, értékelve a tisztogatás addigi tapasztalatait, nem voltak olyan illúziói, hogy a hazai erőviszonyok mellett könnyen sikerül majd kidobálni a reakciós elemeket a hadseregből. A kitűzött jelszó azonban lehetővé tette, hogy eredményesen harcoljanak a hadseregen belül a reakciós elemek politikai elszigeteléséért és annak eléréséért, hogy az ingadozókat, a parancsnoki kar igen nagy létszámú „centrumát”, kivonják

¹³ Rudé právo, 1948. január 9.

¹⁴ „... a rosszul végrehajtott tisztogatás ártalmas penészként hat, amely... veszélyezteteti egész kulturális, gazdasági, politikai és párteletünket... ezt a betegséget elkapta a mi közigazgatási apparátusunk is és burjánzik a hadseregben is.” — Rudé právo, 1948. január 4.

a hazaáruló és puccsista tisztek befolyása alól. Ez a célkitűzés reális volt és a kommunisták teljes erővel hozzákezdtek a megvalósításához.

A kommunista párt azt is elhatározta ebben az időszakban, hogy új, népi vérrel frissíti fel a parancsnoki kart. A párt kerületi honvédelmi bizottságai úgy hajtották végre 1948 januárjában és februárjában a katonai akadémiára való felvételükért pályázó fiatal kommunisták toborzását, mint a fő feladatok egyikét. A toborzást egyrészt a hadseregen belül — a párttag tisztjelöltek, a rátermett párttag tiszthelyettesek és továbbszolgálók sorai között — valósították meg, másrészt figyelembe vették, hogy a Nemzetvédelmi Minisztérium fenntartott bizonyos számú helyet az 1928-as és 1929-es évfolyambeli önkéntesek — kommunisták, cseh és szlovák ifjúsági szövetségi tagok, köztük középiskolások — számára is.¹⁵ A tanuló ifjúság sorából való toborzást a párt honvédelmi bizottságai a CSKP kerületi ifjúsági bizottságaival együttműködve hajtották végre.

Azon politikai célkitűzések szempontjából, amelyeket a kommunista párt a parancsnoki karért vívott harcban állandóan figyelemmel kísért, még egy visszapillantást kell vetnünk a már említett — a tényleges szolgálat lerövidítéséért és a katonák munkakötelezettsége ellen folytatott — felforgató politikai hadjáratra. A reakció ugyanis ezzel a kampánnyal nemcsak a legénység egységének megbontását akarta elérni, hanem mindazon demokratikus vezetők tekintélyének aláásását is, akikről bebizonyosodott, hogy szembefordultak ezzel a politikai hadjáratral. Ugyanakkor azon mesterkedett, hogy növelje a reakciós tisztek népszerűségét, akik a nemzeti szocialista párt és a néppárt titkárságain kapták az utasításokat, hogyan fokozzák ezt a kampányt és hogyan férközzenek be azoknak a katonáknak a bizalmába, akik nem voltak képesek felismerni e reakciós kampány politikai horderejét. A kommunisták megalkuvás nélküli harcát ez ellen a felforgató tevékenység ellen nemcsak az az általános érdek diktálta, hogy fenntartsák a hadsereg egységét — különben itt is érvényben volt, hogy „Az új »münchenisták« ellen a legjobb, eddig még mindig bevált fegyver — népünk egysége...”¹⁶ A pártnak az az erőfeszítése is diktálta, hogy megszilárdítsa a demokratikus tisztek tekintélyét, akiket a népakarat végrehajtóinak, az új, öntudatos fegyelem hordozóinak tartottak. Ez az erőfeszítés jelentős mértékben elősegítette a tisztikaron belül azon személyek

¹⁵ Lásd az Obrana lidu 1948. január 8-i számában megjelent hirdetményt.

¹⁶ Klement Gottwald, Művei. Bratislava, Szlovákiai Politikai Könyvkiadó, 1959. 14. köt. 196. old.

széles frontjának az összekovácsolását, akik úgy gondolták, hogy jót tesznek a hadsereggel, ha megnyerik azokat a tiszteket is, akiknek a fejében ugyan politikai zűrzavar uralkodott, de őszinte hazafiak voltak, súlyt helyeztek a katonai erényekre és szembehelyezkedtek a hadseregbeli fegyelem és rend önkényes megsértésével. Ilyen volt a kommunisták stratégiája a reakció hadseregbeli elszigeteléséért vívott harcban, s ennek a stratégiának a helyessége hamarosan beigazolódott. Ebben az összefüggésben azt is ki kell emelni, hogy a hadsereg vezetésének kemény fellépése a hadsereg fegyelmének és egységének megsértőivel szemben jól beleillett a párt e stratégiai tervébe.

Azok a viharos események, amelyek 1947/48 téli hónapjaiban az ország és a hadsereg politikai és ideológiai életét kísérték, valójában mély nyomokat hagytak a hadsereg tagjainak tudatában és szükségszerűen néhány jelentős változást idéztek elő a politikai erőviszonyokban a hadseregen belül, mindenekelőtt a parancsnoki karban. A legjelentősebb változás — az 1947-es őszi helyzethez viszonyítva — az volt, hogy a februári történelmi események előestéjén a helyőrségek többségében már *nem lehet beszélni a tisztikarban levő haladó erők politikai elszigeteléséről*. Így a 2. katonai terület Kulturális és Nevelési Csoportfőnöksége azt jelentette 1948 januárjában, hogy „a tiszték többsége azonosítja magát a kormány politikájával”.¹⁷ Ilyen jellemzés a kulturális nevelő szervek jelentésében addig nem jelent meg. Az 1. és 3. katonai terület Kulturális és Nevelési Csoportfőnökségei által ebben az időszakban felterjesztett jelentések¹⁸ a tiszték többségének magas munkakerölcsét emelik ki, politikai szempontból pedig a tiszték nagy százalékának „várakozó álláspontjáról” beszélnek. Csak a Szlovákiát magában foglaló katonai területekből jelentették, hogy „a belpolitikai eseményeket illetően a hivatásos katonák többsége a passzív ellenállás álláspontjára helyezkedett”.¹⁹ Ebben a magatartásban azonban inkább a tiszték soraiban levő idegesség tükröződött, amit a Szlovákiában leleplezett összeesküvés utáni tisztogató felülvizsgálat váltott ki, mint a népi demokratikus rendszer iránti ellenséges állásfoglalás.

Továbbra is kedvezőtlen maradt a helyzet a katonai iskolák többségében, főleg a tartalékos tiszti iskolákban. A tüzérségi tanintézetben levő helyzetről azt jelentették, hogy „a tanári kar teljesen a reakciós sajtó befolyása alatt áll... politikai beállítottsága 90%-ban jobboldali”. Teljesen hasonlóan ér-

¹⁷ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—5. sz.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

tékelték az iskola idősebb korosztályhoz tartozó növendékeinek a politikai arcukat, míg a fiatalabb korosztályokban 50%-ra becsülték a jobboldal híveinek számát.²⁰ Teljesen hasonló volt a helyzet a Repülő Katonai Akadémián.²¹ A gépkocsi-tanintézettről úgy vélekedtek ebben az időben, hogy „a tisztek többségének viszonya a szocializálódó demokrácia politikai koncepciójához tisztázatlan”.²²

Sötét árny maradt továbbra is a tisztikar politikai arcukatán a néhány nagy helyőrségben, mint pl. a prágai és olomouci, uralkodó helyzet. Mindkét helyőrség tisztjeiről egyformán azt állapították meg a kulturális nevelő szervek jelentéseikben, hogy „politikai beállítottságuk nagyobb részben jobboldali”.²³

A hazai belpolitikai válság tetőpontjának időszakában, a februári napok előestéjén, a politikai erőviszonyok a következőképpen oszlottak meg a hadseregben:

A legénység és a tiszthelyettes-iskola túlnyomó többsége, a parancsnoki kar nagy része — megközelítőleg a tisztek egyharmada —, vagyis a hadsereg többsége szilárdan a népi demokrácia, a Szovjetunióval való szövetség álláspontján állt, és kész volt arra, hogy megvédje a munkásosztály és kommunista pártja által vezetett nép forradalmi vívmányait.

A parancsnoki kar egy része — hozzávetőleg a tisztek és a tartalékos tiszti iskolai növendékek 10%-a —, s a legénységi állományú katonák jelentéktelen százaléka alkotta a nép és a Szovjetunió ádáz ellenségeinek a táborát. Közülük toborzódtak a puccsista és hazaáruló elemek, akik a nemzeti szocialista honvédelmi bizottságok körül csoportosultak.

A tisztikarnak több mint a fele s a „tiszteltek” nagyon nagy része alkotta a „centrumot”. Ennek jellegét és tendenciáját azonban ebben az időszakban néhány új vonás jellemzi. Ezek az ingadozó elemek a csetepaték és a vitatkozások időszakában ugyanis a jobboldal táborába sodródtak, azt támogatták, és ezzel hozzájárultak a tisztikaron belüli haladó erők elszigeteléséhez, ebben az új helyzetben viszont, amikor komolyra fordult a dolog és közeledett a végső döntés, a „centrumhoz” tartozók elkülönültek a szélsőséges jobboldali erőktől és a kiválás álláspontjára helyezkedtek — „vajon hogyan végződik”. Többségükben apolitikus elemek voltak, akik parancsra cselekedtek, ezért magatartásukat a döntő pillanatban az fogja

²⁰ Uo. 86—4/1—37. sz.

²¹ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—5. sz.

²² VHA—HSVO, 1948/86—4/1—5. sz.

²³ Uo. 86—4/1—40. sz.

meghatározni, hogy „mit mond a hadsereg vezetése”, és mindekenkelőtt az, hogy „mit mond Beneš elnök.” Ennek a kategóriának a kis részénél a februári események előestéjén a „balra” tolódás bizonyos elemeit lehetett tapasztalni. Ezek voltak az első eredményei annak az öntudatra ébresztő politikai folyamatnak, amelyben nagy szerepe volt a széles néptömegek érdekeit következetesen érvényre juttató kommunista párt ofenzív politikájának.

A politikai erőknek ez a rétegződése megmutatja az elkeseredett politikai harc mérlegét is, amely hadseregünkért, annak új politikai jellegéért és új, történelmi küldetéséért folyt az 1945—1948-as években. Az új csehszlovák hadsereg politikai minőségének főpróbája 1948 februárjának öt történelmi napja volt.

*

Az okok, amelyek a hazai burzsoá reakciót politikai kalandorsághoz vezették — ez a kalandorság az ellenforradalmi puccs közvetlen megkísérlésével érte el tetőpontját —, ismeretek: a burzsoázia számára csak 1948 elején vált világossá, hogy a kommunisták megnyerték a nemzet többségét politikájuk aktív támogatására és hogy ezt a tényt a küszöbön álló választások végérvényesen megerősítik. Ezért a burzsoázia elhatározta, hogy „a tettek mezejére lép” még a választások előtt. Puccsista fellépésének második döntő indítékát a további államosítási követelések és az új földreformra irányuló követelések adták, amelyeket a népünk döntő többsége által támogatott CSKP az 1948-as év elején tett közzé. A burzsoázia szembeszállt ezzel a kérlelhetetlen fejlődési perspektívával és megkísérelte a megdöntését.

A burzsoázia taktikája a kommunista vezetés alatt álló kormány diszkreditálásán, kormányválság előidézésén alapult, amit „hivatalnok-kormány” beiktatásával kellett volna megoldani. Ennek a manővernek, szükség esetén, a nemzeti szocialista honvédelmi bizottságok által szervezett katonai puccsista akciók adtak volna nyomatékot és ezek biztosították volna az ütőerőt is, amelynek meg kellett volna törni a kommunisták ellenállását. Nagyon sürgős esetben a reakció a nyugati imperialista országok fegyveres intervenciójával is számolt, akik ebből a célból Nyugat-Németországban megtették a szükséges katonai intézkedéseket.

A reakció a falu és az értelmiség, főleg a főiskolai diákság és a városi középiskolás rétegek támogatására számított. Azt.

várta, hogy az erőknék ez a csoportosulása szervezetenleg megszilárdítja a politikai pártok ún. kommunistaellenes blokkját, s annak végleges alkotórésze lesz a szociáldemokrata párt és csatlakozik hozzá néhány olyan tömegszervezet is, amelyben a reakciónak jelentős pozíciói voltak. Ezek közé tartozott mindenekelőtt a Szokol, feltámadt halottaiból a „Selská jízda”, számítottak a Légionáriusok Szövetségére, spekuláltak a Honvédelmi Szövetség néhány alosztályára, főleg pedig a fegyverekre, amelyeket kiképzés céljából bízott a Nemzetvédelmi Minisztérium erre a szervezetre. Az egyházi körök teljes támogatásával számoltak. Jelentős tételt képviseltek ebben az ellenforradalmi számvetésben a csehszlovák hadsereg tisztikarán belül létesített reakciós körök is. Ezeknek kellett biztosítaniok a puccsista harccsoportokhoz a parancsnoki kádereket. Tömegesebb támogatást mindenekelőtt a tartalékos tiszti iskoláknak kellett nyújtaniok, amelyekben 95%-ban diákok voltak összpontosítva.

Ezzel az irányvonallal összhangban a reakció már hosszabb ideje bénította a kormány munkájának menetét, akadályozta a parlamentnek, de főként azoknak a bizottságoknak a tevékenységét, amelyeknek az volt a feladata, hogy kidolgozzák az új alkotmány tervezetét. Ez a rejtett politikai válság 1948. február 17-én tört világosabban a felszínre. Ezen a napon a jobboldali pártok képviselői szétverték a kormány ülését és nyíltan kijelentették, hogy nem érdekük a tárgyalás és a meg egyezés, hanem más célokért küzdenek.

Ugyanazon a február 17-én jelentős események történtek hadseregünk életében is, ami pozitívan érezte hatását az elkövetkező történelmi napokban: Prágában összeült a tartalékos tisztek és tisztjelöltek nagygyűlése, amelyen a hadsereg vezetői is részt vettek, élükön L. Svoboda tábornok nemzetvédelmi miniszterrel.

Svoboda tábornok a februári események előestéjén világosan kijelentette, hogy a világ két táborra szakadt, hogy a mi helyünk a Szovjetunió oldalán van és a mi feladatunk a Szovjetunió külpolitikájának a támogatása. Elítélte a jobboldali sajtó rágalomhadjáratait, amelyek kisebbitették annak jelentőségét, hogy a Szovjetunióknak döntő része van a fasizmus második világháborús vereségében. Teljesen egyértelműen nyilatkozott a nemzetvédelmi miniszter a belpolitikai kérdésekről is: „Ha még szilárdabban akarjuk biztosítani szabadságunkat és függetlenségünket, ha meg akarjuk akadályozni, hogy München bármilyen formában megismétlődjön, meg kell védenünk, meg kell valósítanunk és tovább kell fejlesztenünk

nemzeti és demokratikus forradalmunk hagyatékát, rendre kell utasítanunk és le kell lepleznünk azokat, akik tévútra akarnak bennünket vezetni... szabadságunk és függetlenségünk védelmezése egyben nemzeti és demokratikus forradalmunk vívmányainak a védelmezését is jelenti.²⁴

Svoboda tábornok fellépése egyrészt azért volt jelentős, mert a nemzetvédelmi miniszter nyomatékos szavai a főváros tartalékos parancsnoki kara előtt hangzottak el, amely az elkövetkező eseményekben döntő szerepet játszott. De nemcsak a prágai tisztek, hanem az egész hadsereg előtt világossá vált már a februári események előestéjén, hogy a hadsereg vezetése nem engedi meg, hogy a hadsereget reakciós összeesküvés sötét hálójába vonják, hogy a nemzetvédelmi miniszter, akinek a tisztikar többsége előtt nagy tekintélye volt, szilárdan a nép oldalán áll.

Február 18. és 19. megmutatta, hogy az események gyorsan haladnak tetőpontjuk felé. A reakció végrehajtotta az utolsó lázas előkészületeket az ellenforradalmi fellépésre. A nemzeti szocialisták honvédelmi bizottságait, a nemzeti szocialista főtitkár, dr. Krajina utasítására, készültségi állapotba helyezték és az államellenes puccs katonai szervezetének sejtjeivé változtatták. Ezeknek a bizottságoknak a keretében egy sor helységben titokban fegyveres harci csoportokat szerveztek, amelyeket a Honvédelmi Szövetség alosztályainak raktáraiból fegyvereztek fel. A honvédelmi bizottságok tagjai helyzetjelentéseket készítettek a nemzeti szocialista párt titkársága számára a katonai helyőrségek és a Nemzetbiztonsági Testület állapotáról, és intézkedéseket tettek, hogy bevonják a Szokolt és a Honvédelmi Szövetség egyes alosztályait az előkészített puccsista akciókba. Az összeesküvés apparátusának politikai és katonai tényezői tehát koordinálták ténykedésüket, hogy a politikai akciót a megfelelő pillanatban fegyveres felleléssel egészíthessék ki. A legmagasabb lendületig fokozta tevékenységét a jobboldal propaganda-apparátusa, a primet a nemzeti szocialista sajtó vitte.

A kommunista párt készültségben és készenlétben állt a központi bizottságtól egészen a legkisebb helyi vagy üzemi szervezetig. A párt élberségre hívta fel a hadseregben levő tagjait is, hogy csírájában akadályozzák meg a reakció bármilyen kísérletét, amely arra irányul, hogy a hadsereg egyes alakulatait ellenforradalmi célok érdekében használják fel.

²⁴ Obrana lidu, 1948. február 19.; „A hadsereg a szabadság és a haladás védelmezője” c. cikkben.

Február 17-től kezdve a hadseregbeli kommunisták mindennapos érintkezésben voltak a helyőrségek területi párttitkárságaival és kéz a kézben dolgoztak a nem katonai pártszervekkel. A hadseregbeli CSKP-tagok fő feladata az volt, hogy szakadatlan agitációs munkát folytassanak a tisztek között és a legénység soraiban, hogy a hadsereg tagjai megismerjék a növekvő hazai politikai válság lényegét, a jobboldali pártok vezetésének ellenforradalmi céljait és a módszereket, hogy hogyan kell a reakciónak ezeket a terveit a megfelelő pillanatban keresztülhúzni.

Február 20-án a délutáni órákban következett be az az esemény, amire a reakciós sajtó már korábban célozgatott: 12 miniszter, a nemzeti szocialista párt, a néppárt és a szlovák demokrata párt tagjai, bejelentette lemondását az akkori elnöknek, Benešnek. Az addig rejtett hazai válság nyílt válsággá vált. A köztársaságot a belső felfordulás veszélye fenyegette. Ezzel a hazai reakció megtette az első lépést a hazai viszonyok megváltoztatása felé, a kapitalizmus visszaállításához vezető úton. A kipattant kémügyek jelezték, hogy a külföldi reakció ügynökei is komoly veszélyt jelentenek a köztársaság számára. A helyzet fejlődése az egész csehszlovák népet komoly állampolgári próbatétel elé állította. Ez elé a próbatétel elé volt állítva a csehszlovák hadsereg is.

A februári napok egész történetét már leírták és értékelték az irodalomban. Most arról van szó, hogy kiegészítsük ezt a képet annak ábrázolásával, hogyan foglalt állást a csehszlovák hadsereg azokban a viharos eseményekben, amelyek végérvényesen meghatározták köztársaságunk szocialista fejlődésének távlatait, és rámutassunk, hogy a nép februári győzelme döntő befolyást gyakorolt a csehszlovák néphadsereg további építésére.

A kommunista katonák munkájára vonatkozó direktívát azok a nyilatkozatok tartalmazták, amelyekkel a CSKP fordult mindkét nemzetünk széles néptömegeihez: a CSKP Központi Bizottsága elnökségének február 20-i nyilatkozata és Gottwald elvtárs beszéde azon a nagy népi tüntetésen, amelyet a CSKP hívott össze február 21-én a prágai Óváros térre. A párt felhívást adott ki, hogy a dolgozó nép mozgósítsa összes erőit a Klement Gottwald kormány támogatására, amely a helyén maradt és elhatározta, hogy megvédi a népi demokráciát és fenntartja az államban a biztonságot, nyugalmat és rendet. A párt felhívta a népet, hogy védje meg a forradalom vívmányait, a köztársaságot és a Szovjetunióval való szövetségünket a hazai és a külföldi reakció összeesküvésével szemben. A párt felfedte

az egész nép előtt a kormányválság igazi okait, és megmutatta az utat, hogyan kell a bekövetkezett kormányválságot megoldani, a reakció támadását visszaverni és a visszahúzó erőkkel egyszer s mindenkorra leszámolni.

A kommunista párt tehát, a köztársaság és a nép forradalmi vívmányainak megvédését tekintve, előnyös stratégiai helyzetből ment át megsemmisítő ellentámadásba.

Milyen helyet foglalt el a hadsereg az osztály-erőknek ebben az összezapásban és milyen feladatok hárultak rá, mint az államhatalom fegyveres szervére az események fejlődése folyamán? Mivel a bekövetkezett hazai politikai válság a belső és külső reakció egyesített erői összeesküvésének volt az eredménye, távolról sem volt kizárva az a lehetőség, hogy a külföldi imperialista erők kísérletet tesznek a köztársaságunk belügyeibe való fegyveres beavatkozásra. Az objektív helyzet tehát olyan feladatot rótt a hadseregére, hogy legyen kész *külső* funkciójának a teljesítésére és védelmezze a köztársaságot a külső beavatkozás esetleges kísérletével szemben. A hadsereg vezetése megtette ehhez a szükséges intézkedéseket. Csehország nyugati és déli területeire megbízható egységeket vezényeltek a határvédelem megerősítése céljából, s ezt a feladatot ezek az egységek a nemzetbiztonsági Testület határáralegségeivel együtt látták el. Azok a fegyveres alakulatok, amelyeknek meg kellett hiúsítani a nyugati imperialisták esetleges intervenciók beavatkozását, erkölcsi-politikai tekintetben elő voltak készítve ennek a feladatnak a teljesítésére.

Természetesen más volt a helyzet a hadsereg magatartását és szerepét illetően a belpolitikai eseményekkel, az osztálykonfliktus tetőfokra emelkedésével kapcsolatban — ennek eredményétől függött az ország további fejlődése —, a hadseregnek, mint a népi demokratikus államapparátus alkotóelemének *belső* funkciójával kapcsolatban, amelynek az volt a feladata, hogy megakadályozza, esetleg csírájában elfojtsa a belső reakció minden ellenforradalmi fordulatra irányuló kísérletét.

A burzsoázia elleni döntő támadás végrehajtásánál a párt a felfegyverzett munkásokra támaszkodott. A februári napokban került sor a munkásmilíciák tömeges megalakítására, amit a már meglevő üzemi őrségek alapján hoztak létre. A népi milíciák nemcsak az üzemeket és gyárakat őrizték, hanem arra is készen álltak, hogy fegyveres erővel akadályozzák meg a reakció bármilyen provokációját. A Nemzetbiztonsági Testület alakulatai a munkásmilíciák oldalán álltak. A rend biztosítása

céljából Prágában vonták össze a Nemzetbiztonsági Testület néhány határőr alegységét.

A CSKP meg volt győződve arról, hogy a felfegyverzett munkások ereje, mint a széles néptömegek spontán elszántságának kifejezője, szétzúzza a reakció ellenforradalmi fellépését és a Nemzetbiztonsági Testület alakulatainak felkészültsége elegendő a reakciós harccsoportok felszámolására, a rendfenntartásra és a kiobbant kormányválság sima, nyugodt és alkotmányos megoldására. Ez a megoldás egyben azt is jelentette, hogy a reakciós összeesküvőket „száraz úton” fosztják meg a hatalomban való minden részesedéstől, s ezzel felforgató tevékenységük legális alapjától is. A hadsereg közbelépésére akkor nem volt szükség, ezenkívül ez a közvetlen beavatkozás politikailag sem látszott megfelelőnek és célravezetőnek.

A kommunista párt ezért a februári napokban a hadsereg *aktív, baráti* semlegességéért harcolt. A párt arra törekedett, hogy a reakciónak ne sikerüljön visszaélni a hadsereg egyes egységeivel, s így nehezíteni a helyzetet, zűrzavart előidézni az országban és esetleg kaput is nyitni a nyugati imperialistáknak az intervenciós tevékenységhez. Ezért követte a hadsereg semlegesítésének irányvonalát. Ezt a taktikát nemcsak a nemzetközi politikai szempontok és a pártnak a nép erején és egységén alapuló egész taktikai koncepciója szabta meg, hanem logikus következménye volt a hadseregben uralkodó viszonyok és a hadseregért a felszabadulás óta vívott harc eredményei reális értékelésének. A kommunista párt arra a helyes politikai következtetésre jutott, hogy a csehszlovák hadsereg új politikai jellegéért vívott harc még nem ért véget. A pártnak sikerült ugyan megakadályoznia a München előtti hadsereg újjászervezését, de nem sikerült teljesen felépíteni az új típusú hadsereget, új osztálypolitikai összetétellel — főleg a tisztikaron belül —, s még nem szüntették meg teljesen az osztálypolitikai antagonizmust a parancsnoki kar és a legénység között.

A pártnak természetesen nem volt mindegy, hogy a hadsereg milyen semlegességét tanúsít. A CSKP arra törekedett, hogy a hadsereg, ha mint fegyveres alakulat nem avatkozik is be közvetlenül az eseményekbe, mégiscsak nyíltan jelentse ki a kritikus napokban, hogy a nép és forradalmi vívmányainak oldalán áll, és így erősítse az ország haladó erőinek politikai pozícióit.

A februári események folyamán a kommunisták ezeknek az irányelveknek a szellemében dolgoztak a hadseregben — a központi bizottság és az alsóbb pártszervek vezetésével. A párt-

vezetést a CSKP honvédelmi bizottságain keresztül valósították meg. A CSKP központi honvédelmi bizottsága közvetlenül irányította azokat a kommunistákat, akik Nagy-Prága körzetében teljesítettek katonai szolgálatot. Különösen figyelemmel kísérte a helyzet alakulását a nemzetvédelmi minisztériumban és a vezérkarnál. Az 1. kerület (prágai kerület) honvédelmi bizottságán keresztül kapcsolatban volt a nevelőtisztekkel, a Prágában elhelyezett magasabbegységek törzseiben levő kommunistákkal és az egyes alakulatoknál levő párttagokkal. A prágai alakulatok kommunistái a februári napokban harckészültségben voltak és szoros kapcsolatban álltak a helyi pártszervekkel, készen arra, hogy teljesítsék a párt által megszabott feladatokat. Körük tömörült a hadsereg tagjainak többsége, mindazok, akik szembehelyezkedtek a reakció felforgató törekvéseivel.

Jellemző volt ezért a helyzet az egyik prágai magasabbegységénél, amelynek soraiból került ki Némecék törzskapitány és Teichmann törzskapitány, mindketten leleplezett puccsisták. Ezek az áruló tisztek nemcsak a legénység körében nem találtak támogatást terveikhez, hanem egységük tisztikaránál sem és teljesen elszigetelődtek. A hadosztály kulturális és nevelési osztályának vezetője helyzetjelentésében megállapította, hogy a hadosztály tisztikara, az egyik zászlóaljparancsnok kivételével, a döntő pillanatban szembefordult a puccsistákkal.²⁵

A fővárosi kommunista katonák szívós meggyőző munkájának és harckészültségének volt az eredménye, hogy a prágai alakulatoknál, ahol február előtt a tisztek többsége jobboldali beállítottságú volt, sikeresen megbirkóztak a helyzettel. Természetesen döntő módon befolyásolta a prágai tisztek jobboldali részének magatartását a CSKP által vezetett nép elszánt fellépése a reakciók ellen, amit a döntő pillanatokban Prága utcáin menetelő munkásmilíciák tömör sorai jelképeztek.

A köztársaság második fontos központjában, Bratislavában, a katonák szintén teljes készültségben és a feladatok magaslatán voltak. Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) Központi Bizottsága utasítást adott a hadsereg területén dolgozó pártmunkásoknak, hogy irányítsák minden erőfeszítésüket a reakciók magasabb tisztek működésének megbénítására mindekelőtt a bratislavai katonai terület és a szlovákiai légiterület törzseiben, ahol a szlovák demokrata párt vezetése főként Ambruž volt repülő-tábornokra támaszkodott.²⁶

²⁵ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—40. sz.

²⁶ A SZLKP KB mellett működő honvédelmi bizottság akkori tagjaival, Salgovivič, D. Smidek és Marcely elvtárral 1959. március 13-án folytatott beszélgetés alapján.

Annak ellenére, hogy a kommunista tisztak Szlovákiában kisebbségben voltak, sőt egyes helyőrségekben a tisztikar elenyésző kisebbségét alkották, 1948 februárjában a tisztikaron belül az egyetlen szervezett tényező voltak, s a nevelőtisztek vezetésével, az SZLKP KB mellett működő honvédelmi bizottság utasításai szerint, biztosították a helyzetet saját helyőrségeikben.

Az SZLKP KB mellett működő honvédelmi bizottság később, amikor értékelte, hogy hogyan folytak le a februári események Szlovákiában a hadseregen belül, megállapította, hogy a kommunista katonák a februári napokban teljesítették azokat a feladatokat, amelyeket a párt eléjük tűzött: „Az 1948-as év legnagyobb sikerének lehet tekinteni, hogy sikerült a reakciós katonai vezetőket elszigetelni és megakadályozni, hogy februárban az ellenállás vonalára helyezkedjenek.”²⁷ Ez a meghatározás többek között további bizonyítéka annak is, hogy mire törekedett a párt a hadseregben a februári napokban és milyen közvetlen célokat tűzött ki, vagyis hogy elérje a hadsereg semlegességét, tekintettel arra, hogy a hadsereg Szlovákiában állomásozó alakulataiban a parancsnoki kar többsége politikai szempontból nem volt megbízható.

Egyes kommunista tisztak jelentős szerepet játszottak Szlovákiában a munkásmilíciák megalakításában és harckészültségbe helyezésében is. Így pl. a bratislavai munkásmilíciák egységeinek parancsnoka a februári események alatt Viliam Šalgovič kommunista tiszt volt.²⁸

Az a tény, hogy a kommunista katonák érdemüként Szlovákiában sikerült uralni a helyzetet a hadseregben, jelentős mértékben hozzájárult a februári események sima és nyugodt lefolyásához a köztársaságnak ebben a részében.

A kommunisták által egyes helyőrségekben végrehajtott intézkedések szintén azt bizonyítják, hogy a kommunista párt februárban a hadsereget tekintve mindenekelőtt arra törekedett, hogy megakadályozza a reakciós elemek hadseregen belüli provokációs fellépését, ami kétségtelenül bonyolította volna az egész helyzetet. Ez a szempont vezette pl. a CSKP olomouci kerületi bizottságát is — Olomouc a köztársaság egyik jelentős helyőrsége volt —, amely rögtön február 21-én összehívta a kommunista tiszteket a kerületi titkárságra és intézkedéseket fogantatosított a helyőrség biztosítására. Főként azt biztosították, hogy a kritikus napokban kommunista vagy a párttal ro-

²⁷ AUV KSS (SZLKP KB Levéltára) — az SZLKP KB mellett működő Honvédelmi Bizottság 1949. március 3-i üléséről készített feljegyzés.

²⁸ AUV KSS — „Népi milíciák” állag.

konszenvező katonákat osszanak be helyőrségi és őrszolgálatba. Egyes fontos katonai objektumok védelmére az üzemi milíciák néhány alegységét különítették ki.²⁹

A februári napok erőpróbája meghozta a gyümölcsét annak a fokozott szervezési munkának, amit a CSKP az 1947. év második felétől kezdve fejtett ki, amikor teljes szélességben felfrissítették a hadseregben a bizalmiak testületét. A helyi pártszervek most a pártbizalmiakon keresztül mozgósíthatták éberségre és készenlétre a kommunista katonákat. Ez jelentős segítséget adott ahhoz, hogy uralják a helyzetet a hadseregben. Ezt illusztrálja a párt pardubicei honvédelmi szerveinek a gyakorlati ténykedése és a pardubicei februári eseményeknek a lefolyása is: „A kerületi honvédelmi bizottság a párttagokhoz fordult, hogy teljes aktivitással lépjenek közbe mindenütt, ahol reakciós törekvések jelentkeznek. A hadseregnek ezekhez az eseményekhez való teljes hozzáállása pozitív volt. Ezzel a hozzáállással kapcsolatban nem volt szükség arra, hogy a kerületi honvédelmi bizottság abban az időszakban valamilyen módon közbelépjen... A hadsereg teljes egészében megbízhatónak bizonyult.”³⁰ A CSKP kerületi és járási bizottságainak többsége hasonlóan lépett fel a történelmi események folyamán.

Csak néhány esetben kellett kívülről intézkedéseket fogantatni arra az esetre, ha a kommunistáknak és a többi haladó erőnek — tekintettel a kedvezőtlen erőviszonyokra — nem sikerülne a hadseregben belül a helyzet magaslatára emelkedni. Így történt az például Šumperkban, ahol nemcsak a parancsnoki karon belül volt kedvezőtlen a helyzet, hanem a legénység körében is aggasztó politikai megingás lépett fel a tényleges katonai szolgálat lerövidítéséért folytatott reakciós kampánnyal összefüggésben. Ezért a párt járási bizottsága már február 20-án elhatározta, hogy a laktanyák külső őrségét a nemzetbiztonsági testület és az üzemi milíciák tagjai látják el.³¹

A hadsereg semlegességéért folytatott harcnak ez a formája — a hadsereg némely részeinek közvetlen elszigetelése — azonban nem volt jellemző a februári napokra és valóban csak szórványosan alkalmazták.

A kommunista párt, amely honvédelmi szervein és bizalmi hálózatán keresztül a hadseregben levő párttagok tömegeire, valamint a kulturális nevelő apparátusra, az elhárító szervekre, a haladó parancsnokokra és a legénység tömegeire támaszko-

²⁹ AÚD KSC (a CSKP Párttörténeti Intézetének Levéltára) — fond: 1948 február.

³⁰ AUV KSC (CSKP KB Levéltára) — a CSKP KB mellett működő pardubicei kerületi honvédelmi bizottság 1948. december 16-i ülésének jegyzőkönyve.

³¹ AÚD KSC — fond: 1948 február.

dott, mindjárt a kormányválság első napjaiban ura lett a helyzetnek a hadseregben, döntő módon befolyásolta az események alakulását ezen a területen is és csírájában megghiúsította a hadseregben belül a reakció minden provokatív kísérletét.

A hadsereg kommunistáinak és egyéb haladó erőinek éberségre és készenlétre való mozgósításával egyidejűleg a párt honvédelmi szervei egyes helyeken széles körű agitációs munkába is kezdtek. Arra törekedtek, hogy a katonák a legaprólékosabban tudomást szerezzenek a reakció becstelen szándékairól, hogy haladéktalanul megismerjék a nemzeti szocialista honvédelmi bizottságok által tervezett államellenes puccs tényeit. Arról volt szó, hogy a laktanyák falain belül is elterjedjen a reakciók végleges felszámolására irányuló harci elszántságnak az az atmoszférája, ami az üzemekben uralkodott és mind nagyobb visszhangra talált falun is. Ebben a munkában a kommunista párt honvédelmi bizottságai elsősorban a hadsereg kulturális nevelő apparátusára támaszkodtak.

Itt kedvezően nyilvánult meg a nevelőtisztek többségének szilárd kapcsolata a pártszervekkel. E kapcsolat folytán a nevelőtisztek rendszeresen tájékozódtak a párt eljárásáról, követelményeiről és arról a taktikáról, amit a párt a követelmények végrehajtásáért és megvalósításáért vívott harcban alkalmazott.

Ezért a nevelőtisztek már február 20-án húszperces készülségi mozgalommal reagáltak a „Svobodné slovo” hazaáruló cikkére, amely leleplezett kémekeket vetett védelmébe és durván támadta biztontsági szerveinket. A február 21-i húszperces készülség alatt a katonák megtudták a laktanyában azt, amit a munkások és az egész köztársaság többi dolgozói Klement Gottwald szájából hallottak az Óváros téren elmondott történelmi nyilatkozatában. Szintén közvetlenül tájékoztatták a katonákat az üzemi tanácsok és a szakszervezetek történelmi jelentőségű kongresszusának eredményeiről és a kongresszus követeléseinek támogatására meghirdetett egyórás tüntető általános sztrájkról.³² A februári napokban a párt honvédelmi bizottságai és a nevelőtisztek továbbra is gondoskodtak a párt-sajtó fokozott terjesztéséről.

A kormányválság első napjai lefolyásának és hadseregbeli tükröződésének eddigi elemzése szükségszerűen a hadsereg vezetése magatartásának kérdéséhez vezet. Magának Svoboda tábornoknak a személyében népünk és a hadsereg haladó többsége egy pillanatra sem kételkedett. Svoboda tábornok nem is csatlakozott a jobboldali pártok lemondott minisztereihez és

kitartott a Gottwald-kormányban. Történelmi tény marad azonban, hogy a kormányválság első napjaiban hadseregünk és népünk nem látta teljesen világosan, milyen a hadsereg vezetésének, mint egésznek az állásfoglalása a kialakult helyzettel kapcsolatban. A hadsereg vezetése csak február 23-án, az esti órákban adott világos nyilatkozatot a helyzetről, amikor a prágai Obecní Dům-ban jelentős politikai és kulturális személyiségek, kommunisták és a nem kommunista pártok haladó képviselői, össznemzeti szervezetek képviselői gyűltek össze, hogy kinyilvánítsák akaratukat az együttműködés felújítására egy új, tökéletesebb politikai alapon álló Nemzeti Front újjáélesztésében és hogy megalakítsák annak legfelsőbb szervét: a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságát. Ez a gyűlés a Szakszervezetek Központi Tanácsának kezdeményezésére ült össze és meghívták rá a hadsereg képviselőit is. A hadsereg küldöttségének erre az értekezletre való megérkezéséről a dokumentumokban a következőket találjuk: „Svoboda hadsereg-tábornok nemzetvédelmi minisztert, aki néhány tábornok kíséretében érkezik, viharos tapssal fogadják. A csehszlovák hadsereg a néppel tart.”³³

Svoboda tábornok nyilatkozatának lényeges részében ezeket mondta:

„Alapos megfontolás után eleget tettem az Önök mai értekezletre szóló meghívásának, sőt nem is egyedül jöttem, hanem magammal hoztam régi barátaimat és harcostársaimat...

Ugy jöttünk, mint a csehszlovák hadseregnek, új népi demokratikus hadseregünknek a képviselői, amely nincs elválasztva és amelyet semmivel sem szabad elválasztani a néptől, mert védelmezi és oltalmazza annak legfőbb érdekeit és elválaszthatatlan tényezője a nép törekvéseinek. A hadsereg a mai helyzetben mint fontos pártokfeletti, össznemzeti és összállami szervezet akarja hallatni a szavát.

Ugy véljük, hogy a nép boldogsága és jóléte, nemzetünk boldogsága és jóléte mindenek felett áll. És a mi legfőbb vagyionkénti nemzeteink szabadsága és függetlensége. Ebből a nézőpontból akarunk mi, katonák, mindent elbírálni. Az államról, a nemzetről, 12 millió cseh és szlovák emberről van itt szó. Itt az ő szabadságuknak és azoknak a vívmányoknak a biztosításáról van szó, amelyeket népünk kiharcolt. Emlékezzünk arra, hogy ha ketten vesznek, a harmadik nevet. És ez a harmadik a német. Felhívással fordulunk Önökhöz, felhívással fordulunk minden csehszlovák állampolgárhoz, hogy ezekben a

³³ A CSKP jelentése a párt tevékenységéről a VIII. kongresszustól a IX. kongresszusig; ÚV KSC 1949. 27. old.

pillanatokban ne gondoljanak magukra, ne vezessék Önöket semmiféle önös érdekek, hanem úgy cselekedjenek, ahogy az állam és népünk boldogsága parancsolja, anélkül, hogy bárkire is tekintettel lennének.

Harcosainknak, akik életüket áldozták a szabadságért és a haladásért vívott harcokban, fő hagyatéka soraink egysége, a szabadság, a haladás és a demokrácia nagy eszméinek megvalósításáért küzdő csehszlovák nép egysége. Ebben az egységben volt és van a mi erőnk. Gyakran beszéltek arról a mi nagy elnökeink, T. G. Masaryk és dr. Edvard Beneš. Ebben az egységben győztünk és ebben az egységben értük el nagy fejlődésünket és vívmányainkat. Ebben az egységben van az elkövetkező siker biztosítója is. Bárki sérti is meg ezt az egységet, bárki szít is egyenlenséget ebben az egységben és nem akar együttműködni, bárki okoz is zavart a munkánkban, az rosszat akar a köztársaságnak, az a nemzet kártevője és félre kell állítani. Nem szabad tekintettel lenni senkire, hiszen nem szabad a személyi érdekeket az állam és népünk érdekei fölé helyezni.

Most arról van szó, hogy helyre kell állítani népünk egységét, meg kell teremteni a termékeny és egyetértésen alapuló együttműködés új feltételeit.

Minél előbb könyörtelenül el kell távolítani életünkben az összes felforgató elemeket, be kell fejeznünk mindent, aminek befejezése ránk vár és azután lássunk hozzá örömmel, egyetértően és egyszerűen a további munkához.

Szükséges lesz még a választásokig törvénybe iktatni az új alkotmányt és rögzíteni benne vívmányainkat, és így szilárd alapra helyezni továbbfejlődésünket. Ezen az alapon és híven a Szovjetunió oldalán rendíthetetlenül haladunk majd előre a népi demokrácia útján, a Felszabadító elnök hagyatékának szellemében és Edvard Beneš elnök vezetése alatt a jobb élet felépítése felé, s ezzel szabadságunk, a parlamenti demokrácia, és minden vívmányunk biztosítása felé.

Ezen elvek szellemében kívánok az Önök munkájához sok sikert.”³⁴

Egy újsághír még arról is tudósít, hogy „Svoboda tábornok a nyilatkozat után kimentette magát és kísérőivel együtt elhagyta a termet”.³⁵

³⁴ AÚD KSC, fond. „1948 február”, E-27. sz., 6/2. 6/3. old. (A politikai pártok, érdekvédelmi szervezetek és szakszervezetek képviselőinek, valamint a közélet jelentős személyiségeinek 1948. február 23-án, a prágai Obecní Dům-ban megtartott értekezletéről készült jegyzőkönyv.)

³⁵ Obrana lidu, 1948. február 25., „A Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának előzetes tanácskozásai” c. cikkben.

A nemzetvédelmi miniszter fellépésére vetett első pillantás megmutatja annak pozitív jellegét. Nyíltan elhangzott itt, hogy a csehszlovák hadsereg minden körülmények között a nép és forradalmi vívmányainak támasza marad. A hadsereg vezetése élesen elhatárolta itt magát a reakciós felforgatóktól, a nemzet kártevőinek nevezte őket és követelte a kíméletlen félreállításukat. A reakció reményeinek bármilyen maradványa a hadsereggel való visszaélést illetően végérvényesen el lett temetve. Svoboda nyilatkozatának ezeket a vonásait emelte ki a kommunista sajtó,³⁶ s ezek a gondolatok visszhangra találtak a munkásoknál és országunk többi dolgozóinál.

A hadsereg képviselői tehát részvételükkel és jelenlétükkel pozitív szerepet játszottak, de a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának közvetlen megalakításában nem vettek részt és nem is lettek annak tagjai. Ez az álláspont, amint később látni fogjuk, követendő példaként szolgált az egész hadsereg számára az országszerte megalakuló Nemzeti Front akcióbizottságokkal kapcsolatos hivatalos állásfoglalásukat illetően.

A nemzetvédelmi miniszter nyilatkozatának figyelmesebb elemzése azonban azt is megmutatja, hogy Svoboda messzemenően pozitív fellépésének politikai tekintetben néhány gyengébb pontja is van.

A következő napon, 1948. február 24-én, a hadsereg vezetése a hazai politikai helyzetre vonatkozó álláspontját külön parancsban ismertette a csehszlovák hadsereg valamennyi tagjával.

A külön parancsban a hadsereg vezetése kijelentette:

„A jelenlegi kormány- és belpolitikai válság, amely az első komoly belpolitikai válságunk a felszabadulás óta, azt eredményezte, hogy közéletünkben nyugtalanság és idegesség kapott lábra. A csehszlovák hadseregnek ezzel a válsággal és bármilyen későbbi belpolitikai vitával szemben teljesen érintetlennek kell maradnia. Arra vannak hivatva és rendeltetve a politikai pártok, amelyek a nép politikai akarátának a hordozói, és az illetékes alkotmányos tényezők. Felelős alkotmányos és politikai tényezők a jelenlegi kormányválságot is megoldják és megszüntetik, mégpedig alkotmányosan és demokratikusan, a nemzet és az állam érdekeinek tiszteletben tartásával.

A leghatározottabban utasítsatok vissza minden kísérletet, mely a szovjetellenes bujtogatásra és a pártpolitikai vitáknak

³⁶ Lásd a *Rudé právo* 1948. február 24-i számát, amely tudósításban számolt be a nemzetvédelmi miniszter fellépéséről: „Aki megbontja a nemzet egységét, az kártevő és félre kell állítani.”

a hadseregbe való bevitelére irányul. Legyetek éberek és elővigyázatosak! Álljatok őrt az idegen kémek és hazai kiszolgálóik, a nemzet és hadsereg felforgatói ellen, hiúsítsatok meg minden ilyen kísérletet és azonnal jelentsetek előljáró parancsnokoknak! Hadseregünk és annak minden tagja számára a köztársaság és népének boldogsága és jóléte marad mindig a legfőbb cél és feladat. Tömörüljetek még szilárdabban és szorosabban egymás mellé fegyelemben, barátságban és kölcsönös bizalomban főparancsnokotok, dr. E. Beneš köztársasági elnök körül, Egységével, fegyelmeztségével, demokratikus, nemzeti és állami öntudatával legyen a hadsereg követendő példakép a többi állampolgár számára. Hadseregünk mindig hű marad a néphez, amelyből származik, és védelmezője marad a nagy nemzeti eszméknek és forradalmi vívmányoknak. Híven halad ma is és a jövőben is a Szovjetunió és többi szövetségese oldalán a mi drága, egységes és független Csehszlovák Köztársaságunk tartós biztosítása felé.³⁷

A nemzetvédelmi miniszternek ebben a parancsában is a hazafiság, a nép iránti hűség és a Szovjetunióval való szövetségünk legerősebb húrjai zengenek. De ebben a dokumentumban is világosan látható valami kettősség, amit dolgozóink nagyon jól megérették. Veselý „1948 februári napjainak krónikája” című munkájában helyesen fejezi ki, milyen visszhangja volt a dokumentumnak: „A nemzetvédelmi miniszter parancsa is bizonyos nyugtalanságot idézett elő a hadseregben. A munkások hittek Ludvik Svoboda hadseregtábornoknak, de nem hittek az ő tisztjeinek. Sokan nem tudták, hogy mit gondoljanak, amikor a sajtóban közzétett Hadseregparancsot olvasták... A munkások nagyobbik része azt állította, a parancs világosan tanúskodik arról, hogy a hadsereg és a nemzetvédelmi miniszter a nép pártján áll a reakcióval szemben. A kisebb résznek kétségei voltak, félt a főparancsnoki tisztet betöltő köztársasági elnök iránti bizalom túlságos hangsúlyozásától.”³⁸

Miben rejlettek tehát a hadseregvezetés mindkét nyilatkozatának politikai gyengeségei? Elsősorban abban, hogy ezekben a dokumentumokban csak a lejátszódó válság *jellege*, annak okai és gyökerei láthatók. A nyilatkozatból nem világos, hogy Csehszlovákiában antagonisztikus társadalmi erők döntő, osztályjellegű összecsapása lobbant lángra, s ennek eredmé-

³⁷ AMNO Věcní věstník MNO (a Nemzetvédelmi Minisztérium közlönye); 15. szám, 143. cikk, 1948. február 24. (AMNO = a Nemzetvédelmi Minisztérium Levéltára.

³⁸ J. Veselý: 1948 februári napjainak krónikája, Praha, 1958. 163. old.

nyétől függ az ország egész további sorsa. A hadsereg vezetése „belpolitikai vitákról” beszélt, amelyekkel szemben „a cseh-szlovák hadseregnek érintetlennek kell maradnia”. A mély osztályellentéteket „önös érdekeként” ábrázolták, amelyektől meg kell szabadulni és alá kell rendelni a két nemzet és az állam boldogságát szolgáló érdekeknek. A politikai gyengeségek jól láthatók mindkét dokumentumnak azokban a részeiben is, ahol a kirobbant válság megoldásához vezető utat javasolják. Arról van szó, hogy mulhatatlanul el kell távolítani azokat, akik „megbontják az egységet, nem akarnak együttműködni”, akik „a személyi érdekeket az állam és népünk érdekei fölé helyezik”. A valóságban persze nemcsak egyénekről volt szó, akiknek az eltávolításával megnyílt volna az út a politikai pártok együttműködéséhez. Arról volt szó, hogy a politikai viszonyokat úgy rendezzék az országban, hogy a reakció politikailag szét legyen zúzva, és már soha többé ne találjon a Nemzeti Fronton belül legális politikai bázist ellenforradalmi céljai számára.

A hadsereg vezetésének a nyilatkozatából az következik továbbá, hogy a kirobbant kormányválságot csak a politikai pártok megegyezésével lehet megoldani, akik egyedül „vannak arra hivatva és rendeltetve”, s akik „a nép politikai akaratának a hordozói”.

Ez a koncepció nem számolt a nép tömegmozgalmával, amely a kormány nem akármilyen átalakulásáért szállt sikra, hanem a burzsoázia félreállításáért és az államban még meglevő hatalmi pozícióinak a megszüntetéséért harcolt. Ebből a koncepcióból szükségszerűen kiestek a katonák tömegei, a hadsereg demokratikus többsége, amely egyértelmű állásfoglalásával tevékenyen támogatta volna a nép ügyét.

Amint az mindkét dokumentumból kitűnik, a hadsereg vezetése februárban a hadsereg semlegesítésének irányvonalát valósította meg. Ennek az irányvonalnak kétségtelenül megvolt a maga pozitív oldala, mert elősegítette a reakciós tisztek elszigetelését és azoknak a reakciós terveknek a megghiúsítását, amelyek a hadsereg egyes részeivel való visszaélésre irányultak. Ennyiben megfelelt a kommunista párt taktikai követelményeinek. A hadsereg vezetése azonban úgy értelmezte a hadsereg semlegesítésének az irányvonalát, mint a hadsereg teljes politikai passzivitásra való kárhoztatását. A külön parancs például az idegen kémekkel és hazai segítőikkel szembeni éberségre való felhíváson kívül nem tartalmazott semmi mozgósítást, semmit, ami figyelmeztette volna a katonákat annak a veszélynek a nagyságára, ami az adott pillanatban a nép és a

forradalom ügyét veszélyeztette. Ebben az irányban a hadsereg vezetése bizonyos mértékig megfutamodott a valóság elől.

Összefoglalva elmondhatjuk a hadsereg vezetésének álláspontjáról, hogy egyrészt kétségtelenül jelentős szerepet játszott és végérvényesen keresztülhúzta a reakció számítását a hadsereg egyes részeivel való visszaélést illetően, másrészt azonban néhány momentum meggyengítette ennek az álláspontnak a politikai erejét. Ezek a momentumok fékeztek a hadsereg haladó erői politikai aktivitásának fellendülését és megakadályozták, hogy a hadsereg, mint a nép érdekeit és vívmányait védelmező politikai tényező, februárban még pozitívabb szerepet játsszon.

Annak a kérdésnek a teljes szélességben való megértése, hogy milyen volt a hadsereg vezetésének magatartása a februári kormányválság idején kialakult helyzettel kapcsolatban, természetesen mindenekelőtt a nemzetvédelmi miniszter bonyolult helyzetének az alapos mérlegelését feltételezi. A nemzetvédelmi miniszter ugyanis Benešnek, a csehszlovák hadsereg főparancsnokának politikai nyomása alatt állt és a legfelsőbb katonai szervekben a burzsoázia szép számú megbízottaival volt körülvéve.

Ezzel összefüggésben különösen előtérbe kerül az a jelentős szerep, amelyet — Jaroslav Procházka elvtárrsal az élen — a kommunista vezetés alatt álló Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség játszott az egész február előtti időszakban és a februári események folyamán. Ezen a szerven és az egész kulturális nevelő apparátuson keresztül befolyásolta a kommunista párt a helyzetet a hadseregben, politikai támogatást és segítséget nyújtott a nemzetvédelmi miniszternek, és jelentős mértékben gyengítette a reakciónak a hadsereg vezetésére és a miniszterre gyakorolt nyomását.

A Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség a válság első napjaiban főként arra mozgósította a kulturális nevelő apparátust, hogy tegyék ártalmatlanná a reakciós tisztek bármilyen provokációs kísérleteit. A kulturális nevelő apparátus munkájára vonatkozó teljesebb irányelveket a Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség február 25-én adta ki azokban az utasításokban, amelyeket táviratilag küldtek meg a kulturális nevelő apparátus alárendelt szerveinek.

Ezek az utasítások elvetik a hadsereg semlegesítésének irányvonalát, mégpedig lényegében abban a felfogásban, ahogy azt a hadsereg legfelsőbb képviselői, a nemzetvédelmi miniszterrel az élen, kifejtették. Figyelmet érdemel azonban a Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség utasításainak utolsó pontja, amelyikben irányt mutat a nevelőtiszteknek, hogy ak-

tívan működjenek közre „a nép haladó egységének helyreállításában”.³⁹ Így utasította a Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség alárendelt szerveit a Nemzeti Front akcióbizottságainak megalakításában való együttműködésre.

Hogy milyen bonyolult volt akkor a helyzet a hadsereg vezetésén belül, azt legjobban a Nemzetvédelmi Minisztérium egyik parancsa dokumentálja a legjobban, amelyet távmondatban küldtek meg február 25-én az egyes katonai területek parancsnokságainak, s amely valójában a Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség említett törekvései ellen irányult. A parancsban ez állt: „A hadsereg képviselőinek a Nemzeti Front akcióbizottságaiban való részvételére vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban megparancsolom:

1. A hadsereg hivatalos megbízottakkal nem képviselteti magát a Nemzeti Front megalakuló akcióbizottságaiban.

2. Katonaszemélyek csak mint össznemzeti szervezetek képviselői vehetnek részt az akcióbizottságok megalakításában, és kötelesek pontosan betartani a szolgálati szabályzat A—I—1 alatti rendelkezéseit (alapvető szabályzat a katonák politikai jogairól).

3. A csehszlovák véderő álláspontja kifejezést nyert a nemzetvédelmi miniszter február 24-i külön parancsában és abban a nyilatkozatban, amelyet a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának 1948. február 23-án Prágában megtartott előzetes tanácskozásán tett a nemzetvédelmi miniszter.”⁴⁰

A hadsereg vezetése tehát a hadsereg semlegesítésére vonatkozó irányvonalát a Nemzeti Front akcióbizottságaival kapcsolatban is érvényre juttatta. Az élet azonban kérelhetetlenül megváltoztatta ezt az irányvonalat. A kommunista katonák és velük együtt a hadsereg demokratikusan gondolkodó tagjainak egész sora aktív megtestesítői lettek az akcióbizottságok gondolatának, részt vettek azok megalakításában és ezzel fejezték ki dolgozó népünk iránti harcos szolidaritásukat. Már a Nemzeti Front Központi Akcióbizottságának említett február 23-i előzetes tanácskozásán megállapították a felszólalók, köztük pl. a Hradec Králové-i kerület képviselője is, hogy az akcióbizottságok megalakításának gondolata „visszhangra talált a munkások, parasztok és katonák között”.⁴¹ Ez megfelelt egy sor helyőrségben a dolgok tényleges állásának, ahol a haladó elemek nemcsak ahhoz rendelkeztek elegendő erővel, hogy a hadseregen belül uralják a helyzetet, hanem ahhoz is, hogy az

³⁹ VHA—HSVO, 1948/86—4/4—6. sz.

⁴⁰ VHA—HSVO, 1948/28—4/3—2. sz.

⁴¹ AUD KSC, fond. „1948 február”, E—27. sz., 8/2. old.

illető kerületekben aktívan támogassák a nép reakció elleni harcát.

A katonák Prága egyes kerületeiben aktívan dolgoztak számos akcióbizottságban, Bratislavában egy kommunista tiszt volt az akcióbizottság elnöke. A hadsereg tagjai a Nemzeti Front sok kerületi akcióbizottságában alapító tagok voltak. Pardubicében a Nemzeti Front 23 tagú Kerületi Akcióbizottságában a kommunista helyőrségparancsnokkal az élen 3 tiszt foglalt helyet. A Nemzeti Front ostravai Kerületi Akcióbizottságában kezdettől fogva szintén több tiszt dolgozott, beleértve a CSKP-tag helyőrségparancsnokot is. Brnóban, Olomoucban és a Nemzeti Front kerületi akcióbizottságainak többi székhelyén is az első naptól kezdve segítettek a katonák megszilárdítani a munkásosztály hatalmi pozícióit. Hasonló volt a helyzet a járási székhelyeken és a többi — helyőrséggel rendelkező — helységben. Így pl. a Nemzeti Front jeseníki Járási Akcióbizottságának elnöke katona volt, a Nemzeti Front hranicei Járási Akcióbizottságának 26 tagja között hét katona foglalt helyet, köztük a katonai akadémia parancsnoka és a kulturális és nevelési osztály vezetője is.⁴²

Es ha a hadsereg tagjai nem a csehszlovák hadsereg hivatalos képviselőiként léptek is fel, hanem a legtöbb esetben mint az össznemzeti, elsősorban az ellenállási szervezetek képviselői, semmit nem változtatott azon a tényen, hogy a katonák jelenléte jelentősen növelte a nyilvánosság szemében az akcióbizottságok tekintélyét és politikai súlyát. A hadsereg haladó tagjainak ez a politikai aktivitása, amely azt eredményezte, hogy elszigetelték a reakciósokat a hadseregen belül és ugyanakkor kivették a részüket a reakció elleni harcból a hadseregen kívül is, különösen az akcióbizottságok területén, feljogosít arra a következtetésre, hogy a hadsereg nem állt teljesen félre az események útjából, hanem jelentősen és pozitívan kivette a részét a néptömegek burzsoá reakció elleni harcból. Ilyen tekintetben lehet beszélni arról, hogy a hadsereg aktív szerepet játszott az 1948. év februári napjaiban.

Ahhoz, hogy teljes képet rajzoljunk a februári események hadseregbeli lefolyásáról, még arról is említést kell tennünk, hogy a kormányválság milyen politikai felkészültségben találta a tisztikar egészét, a tiszthelyettesek és a katonák tömegeit, hogyan reagáltak a hadsereg tagjai a februári eseményekre, hogyan élte át a hadsereg ezeket a mozgalmas napokat.

Mindjárt az elején meg kell említeni, hogy a februári

⁴² A hadsereg tagjainak a Nemzeti Front akcióbizottságaiban való részvételére vonatkozó tényeket lásd: AÚD KSC, fond. „1948 február”.

napokban sikerült teljesen uralni a helyzetet a hadseregben. A csapatoknál és a magasabb parancsnokságok törzseiben, a katonai akadémiákon és tanintézetekben nyugalom és rend uralkodott, és amint azt majdnem egyöntetűen megállapították az összes katonai területekből származó jelentések, „... az utóbbi jelentős napok folyamán egyáltalán nem következtek be olyan események, amelyek veszélyeztették volna a szolgálat normális menetét”.⁴³ Csak teljesen elszigetelt esetekben kellett a rend biztosítása céljából a nemzetvédelmi minisztériumnak közbelépnie. Ez történt Csehszlovákiában két harcokcsigységnél. az egyik tartalékos tiszti iskolán és egy szállító repülő ezrednél. Természetesen inkább megelőző jellegű beavatkozásokról volt szó, végső esetben elegendő volt például a légierő parancsnokság törzsfőnökének személyes közbelépése, hogy a rend helyreálljon és megelőzzék, hogy a repülőtiszték, akiknek többsége a második világháború idején Angliában volt,⁴⁴ valamilyen meggondolatlanul kövessenek el. Az összes többi helyőrségben a februári események élénk viták, érthető politikai feszültség és bizonyos idegesség légkörében folytak le, ami azonban sehol sem lépte túl a rend kereteit és nem nőtt át valamiféle nyílt provokációs fellépésbe.

Alá kell húzni, hogy a tisztek soraiban levő puccsista elemek nem kaptak semmilyen támogatást a hadseregen belül és harccsoportjaikat a hadseregen kívüli fanatizált reakciós elemek soraiból alakították meg. A CSKP által vezetett népünk erőteljes ellencsapása, és a hadseregben levő kommunisták készenléte azonban lehetővé tette, hogy az államellenes puccs előkészítésébe bevont tisztek szűk csoportcskáit olyannyira meglepjék és szétzüllesszék, hogy azok nem voltak képesek átmenni bármiféle nyílt akcióba és így csak a reakciós propaganda egységüknél való terjesztésére szorítkoztak. Erről tanúskodik pl. az a Brnóból származó jelentés, amely azt mondja ezekről a tisztekről, hogy „a történelmi napokban a reakció szószólói voltak a hadseregben”,⁴⁵ a kroměříži jelentés, ahol „a tisztek egy része a kormányválság idején bizonyos ellenállást és ellenszenvet tanúsított kormánypolitikánk irányvonalát illetően... egyesek súlyos kijelentéseket tettek a Szovjetunió, a kormány elnöke és a baloldali miniszterek ellen és nyíltan nem értettek egyet az események fejlődésével”.⁴⁶

Ez a „szónoki bátorság” sem volt azonban tipikus a feb-

⁴³ VHA—HSVO, 1948/28—2/2—3. és 86—4/1—40. sz.

⁴⁴ Lásd erről: VHA—HSVO, 1948/86—4/4—40. sz.

⁴⁵ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—40. sz.

⁴⁶ Uo.

ruári napokban a reakció hadseregen belüli korteseinek a viselkedését illetően. A reakciós tisztek túlnyomó többsége „viszszahúzódott” és „hallgatott”. Így jellemezte a viselkedésüket a jelentések többsége, de különösen az olyan jelentős helyőrségekből küldött jelentések, mint Prága, Olomouc, Bratislava stb.⁴⁷ A „reakció zászlaját” a hadseregen belül a februári napokban csak a tartalékos tiszti iskolák tisztjelöltjeinek néhány csoportja ragadta meg; ezek a tisztjelöltek a burzsoázia különböző rétegeiből verbuválódtak. A legtöbb esetben az ő tevékenységük sem lépte át a szónoki gyakorlat kereteit, csak egyes helyeken sikerült magukkal ragadni az iskola többségét és feszült légkört teremteni, ami azonban néhány nap elteltével megenyhült. Így volt ez pl. Trenčínben.⁴⁸ A slanéi tartalékos tiszti iskolán — a nevelőtiszt jelentése szerint — a tisztjelöltek 90 százaléka szintén a reakció táborába tartozott, amit a februári napokban hangosan kinyilvánítottak, természetesen csak a laktanya falai mögött.⁴⁹ Az effajta fellépés megmutatta az ilyen elemek politikai képességének és politikai „hősiességének” végső határát.

A tartalékos tiszti iskolákon uralkodó, teljesen kedvezőtlen osztálypolitikai helyzet ellenére, a februári napok ezeknek az iskoláknak a többségében is teljes nyugalomban és rendben teltek el.

Igy a klatovi tartalékos tiszti iskoláról azt jelentették, hogy az iskola tagjainak a többsége — beleértve az egész parancsnoki kart — szilárd magatartást tanúsított és a Nemzetvédelmi Minisztérium, valamint a magasabb parancsnokságok parancsaihoz és utasításaihoz tartották magukat.⁵⁰ Egy Jindřichův Hradec-i jelentés szerint az ottani tartalékos tiszti iskolán a februári eseményeket nyugodtan fogadták.⁵¹ A chrudimi tartalékos tiszti iskoláról azt jelentette a nevelőtiszt, hogy a tisztjelöltek közül öten, akik már a februári események előtt provokatív magatartást tanúsítottak rendszerünkkel szemben, ismét felléptek, különösen a kormányválság napjaiban. Hamarosan elszigetelődtek azonban, mert „az iskola többi tagjának politikai állapota nagyon jó volt”.⁵²

A többi tartalékos tiszti iskola jelentései azt igazolták, hogy az iskolák túlnyomó többségében a helyzet hasonló volt, mint az utóbb említett esetben: csaknem mindenütt meg lehetett ta-

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—11. sz.

⁴⁹ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—40. sz.

⁵⁰ AMNO—HSVO, 1948/86—4/1—37. sz.

⁵¹ Uo.

⁵² AMNO—HSVO, 1948/86—4/1—36. sz.

lálni a reakció sok nem nagy létszámú csoportját, amelyek népellenes uszító kirohanásokkal léptek fel, de amelyek mindenütt magukra maradtak, és nem kaptak támogatást a tisztjelöltek nagyobb kollektívájától.

Igy festett nagy vonalakban a februári napokban a tisztek kb. 10 százalékát kitevő csoportjának és a tartalékos tiszti iskolai növendékek egy részének a „tevékenysége”, akik már a február előtti időszakban a nép ellenségeinek és a szovjetellenes bujtogatóknak a táborát képezték a hadseregben belül s akikben a reakció oly nagyon reménykedett.

Már vázoltuk, milyen volt a hadsereg haladó erőinek a tevékenysége a kormányválság mozgalmas napjai folyamán. Csak annyit kell hozzáfűzni, hogy a nevelőtisztek által irányított haladó tisztek nehéz feladatát lényegesen megkönnyítette az a pozitív, sok helyen szinte spontán állásfoglalás, amit a legénység tömegei a válság első napjaitól kezdve tanúsítottak. A területi és magasabb parancsnokságoktól, valamint az egyes alakulatoktól küldött összes jelentések és helyzetjelentések egy dologban megegyeznek: a legénység álláspontja a válság első napjaitól kezdve világos volt; az egész legénység a kezdet kezdetén, gyorsabban, mint a hadsereg többi részei, megértette, miről van szó, és egyértelműen foglalt állást a nép oldalán, Klement Gottwald kormánya mellett.

A katonatömegek ereje és támogatása nélkül a tisztikaron belüli haladó erők nem lettek volna képesek olyan biztosan és végérvényesen megbirkózni a hadseregben levő helyzettel, amint az éppen a februári napokban történt.

A legénység politikailag legfejlettebb tagjai a válság döntő napjaiban őrségben álltak és járőrszolgálatot teljesítettek. A legénység tömegei alakították meg sok helységben az ügyeletes alegységeket, amelyek készek voltak teljesíteni a Gottwald-kormány által a belső vagy külső ellenség esetleges támadásának a visszaverésére megszabott feladatokat. A legénység szilárd állásfoglalása és egybeforrottsága hűtötte le a reakciós tisztek fejét és tartotta sakkban a reakciós tisztjelöltek csoportjait. A tisztikar haladó része és a legénységi állomány többsége — ez volt az a társadalmi erő, amely irányt szabott a hadseregben belül a februári események folyásának és így megvédte a hadsereg becsületét és azt a bizalmat, amit felszabadult életünk első napjaitól kezdve helyezett belé a csehszlovák nép.

A hadseregben azonban a haladó erőknél és a reakció megbízottjain kívül ott volt a semlegesek, a kiforratlan, ingadozó és kivárázó „centrum” igen/nagy számú csoportja, az a csoport, amely magában foglalta a hadsereg parancsnoki karának több

mint a felét. Érthető, hogy ennek a csoportnak az állásfoglalása kihatott arra az álláspontra, amelyet a hadsereg 1948 februári napjaiban elfoglalt. Már a parancsnoki kar é részének február előtti fejlődése megmutatta, hogy a „centrumhoz” tartozó tiszteket az alacsony politikai fejlettség és a hazai osztraharc bonyolult körülményekben való helyes tájékozódás minimális képessége jellemezte.

Ez volt a szomorú öröksége a hadsereg korábbi „politika-mentességének”, a tisztek ilyen szellemben való nevelésének. Érthető, hogy a februári napok, bármennyire meggyorsították is a széles tömegek politikai öntudatának növekedését, semmi lényeges változást nem tudtak előidézni ezen tisztek politikai gondolkodásának színvonalában, sőt ellenkezőleg. A nyílt kormányválság kirobbanása és az események ezt követő viharos alakulása zűrzavart és tájékozatlanságot idézett elő közöttük. Ennek megfelelő volt a „centrum” tagjainak első reagálása a kormányválság kirobbanására, valamint a válság végleges megoldásával kapcsolatos állásfoglalásuk is.

A cseh területen levő egyes katonai területek jelentései a következőképpen számolnak be erről: 1. Katonai Terület — „Nemcsak egyének, hanem csoportok, sőt egész tisztikarok is voltak, akiknek a februári események nem csupán meglepetést, hanem egyenesen megrázkódtatást jelentettek.” 2. Katonai Terület — „A februári események sokakat (értsd a tiszteket — J. N.) készületlenül és tájékozatlanul értek.” 3. Katonai Terület — „A tisztek és a tiszthelyettesek többségét... meglepték a belpolitikai fejlemények.”⁵³ Már az első pillantásra szembeütő mind a három idézett jelentés közös nevezője, amit még tovább lehetne bizonyítani az alárendelt kötelékek, alakulatok és katonai iskolák konkrét jelentéseivel: a tisztikar többsége a februári napokban politikai tekintetben nem állt az események magaslatán.

Míg népünk februárban állami-politikai érettségből kitűnően vizsgázott, míg értelmiségünk többsége ezekben a napokban sikeresen helytállt, az ún. katonai értelmiség többségét inkább az események sodorták magukkal, s azok jelentőségét és horderejét nem is értették meg rendesen.

Helytelen lenne azonban, ha csak az egyik oldalról — alacsony politikai öntudatosságának szempontjából — szemlélnénk hadseregünk tisztjeinek ezt a nagy létszámú kategóriáját. Ezeknek a tiszteknek a döntő többségétől a másik oldalon nem lehet elvitatni a fejlett nemzeti érzést és a katonai becsület, va-

⁵³ VHA—HSVO, 1948/86—4/1—40. sz.

Iamint a katonai kötelesség iránti érzéket. Bármennyire idealizált — „osztályfeletti” jellegű — volt is az elképzelésük a nemzetről és a becsületről, mégiscsak elegendők voltak az erkölcsi tulajdonságaik ahhoz, hogy rábírhják őket a tizenkettedik órában annak felismerésére, honnan fenyegeti veszély nemzetünket és köztársaságunkat. Politikai letargiából való ébredésükre befolyást gyakorolt annak az államellenes puccsnak a leleplezése, amit külföldi segítséggel készítettek elő. Ez bizonyos fordulatot eredményezett a tisztikar többségének nézeteiben és magatartásában a lejátszódó belpolitikai eseményeket illetően.

Ezeket a változásokat azonban, amelyek a „centrum” magatartásában a februári események folyamán következtek be, semmi esetre sem lehet a haladó erők álláspontjára való valamilyéle spontán átmenetnek értelmezni. Az ingadozás távólról sem szűnt meg, csupán a nép mozgalmához való közeledés tendenciái erősödtek, mivel a tiszteknek ez a része mind világosabban felismerte azt az erőt, amely végleges hatállyal eldőnti a politikai harcok eredményét; a legfejlettebbek megközelítették annak felismerését is, hogy ebben a mozgalomban van nemzeti és állami érdekeink legszilárdabb biztosítója is. Törvényszerű jelenség volt, hogy ez a hadseregen belüli, lényegében kispolgári elem fokozatosan átment annak az osztálynak — a munkásosztálynak — az álláspontjára, amely februárban végleg megmutatta, hogy a legnagyobb erővel, elszántsággal és képességgel rendelkezik. A februári napokban a hadseregen belül is beigazolódott, hogy a kispolgári elemek — beleértve az értelmiséget is — magatartása összefügg és közvetlenül függ a modern társadalom fő osztályainak, a munkásságnak és a burzsoáziának az erőviszonyaitól.

A februári napokban a hadseregen belüli erők osztálypolitikai eltolódása és átcsoportosulása nem ment olyan viharosan és élesen végbe, mint egész társadalmi életünkben. Az események objektív fejlődése és mindenekelőtt a hadsereg teljes politikai felkészületlensége a „ki a legény a gáton” kérdés végleges megoldásában való aktív részvételre, azt eredményezte, hogy a hadsereg nem volt ott azoknak az erőknek a soráiban, amelyek a történelmet formálták, hanem kívül maradt az eseményeken és azok után kullogott.

A történelemformálók szerepéből a párt vezetése alatt és a munkások oldalán csak a hadsereg parancsnoki karának leg-haladóbb tagjai vették ki aktívan részüket, akiket a legénység többsége támogatott és segített. Ezért a hadsereg haladó részének aktív szerepe inkább volt jellemző „lent”, mint „fent”. A hadsereg egésze tehát február történetét nem alakította, de hoz-

zárult sima és nyugodt lefolyásához azzal, hogy a felfegyverzett munkások erkölcsi támogatására támaszkodva, a saját soraiban ura lett a helyzetnek, elszigetelte és ártalmatlanná tette a hadseregen belüli reakciót, és ezzel megghiúsította a burzsoázia terveit, amely ellenforradalmi cselekményekre, a nép ellen akarta a hadsereget felhasználni.

Nem utolsósorban ennek a körülménynek volt köszönhető, hogy a burzsoázia hazánkban döntő vereséget szenvedett, és hogy szigorúan alkotmányos, demokratikus és parlamenti úton minden hatalmat a munkásosztály kezében összpontosítottak. Ha nem kerekedtünk volna felül a helyzeten a hadseregben — legalábbis a parancsnoki kar sikeres semlegesítése útján —, a hatalmi apparátus egyéb tényezői döntő pozícióinak meghódításával együtt sem tudtuk volna biztosítani a békés átmenetet társadalmunk szocialista alapokon történő átépítésénél.

A hadsereg 1948 februári magatartásának és szerepének ilyen jellege semmiképpen sem csökkenti azoknak az eredményeknek az értékét, amelyeket a kommunista párt a hadseregért vívott nehéz harc időszakában, az 1945—1948-as években ért el. Érthető, hogy a kommunista párt kezdettől fogva arra törekedett, hogy a hadsereg ugyanazokon a mély forradalmi átalakulásokon menjen keresztül, mint egész társadalmunk, hogy így szilárd része legyen népi demokratikus államunk új rendszerének, hogy a nép felfegyverzett öklévé és a nép forradalmi vívmányainak, szabadságának és függetlenségének teljesen megbízható védelmezőjévé váljon. A CSKP honvédelmi politikájának ezeket az elveit juttatta érvényre mindkét kormányprogramban, s ezzel az állam hivatalos honvédelmi politikájává léptette elő. És ha ezeknek a programbeli követelményeknek egy része teljesítetlen maradt is, a párt az átmeneti időszakban elérte fő politikai céljait a hadseregben: megakadályozta a München előtti típusú hadsereg helyreállítását, és sok tekintetben lerakta az új típusú hadsereg alapjait. És ha számításba vesszük, hogy a kommunista pártnak az osztályharc más szakaszán — mindenekelőtt a gazdasági élet területén — kellett összpontosítania kádereit és döntő erőit, mialatt a reakció jelentős erőket fordított a hadseregbe és azzal kapcsolta össze puccsista terveit, akkor az új csehszlovák hadseregért vívott harcban, az 1945 májusától 1948 februárjáig terjedő időszakban elért eredmények még értékesebbek. Ezek az eredmények azt bizonyítják, hogy a reakció szabotázsai által okozott nehézségek és akadályok ellenére ezen a területen is érvényesült a CSKP vezető szerepe, hogy a kommunista párt döntő befolyást

gyakorolt a csehszlovák hadsereg építésére és a hadsereg új politikai jellegének fokozatos kialakítására.

Ezek az eredmények azt is bizonyítják, hogy a kommunista párt, amely — azáltal, hogy a nép felé orientálódott és arra törekedett, hogy megszilárdítsa a nép egységét, megszilárdítsa a népi demokrácia gazdasági alapjait és meggyengítse a burzsoázia politikai és gazdasági pozícióit — kezdettől fogva a forradalom békés továbbfejlesztésének és átnövesztésének irányvonalát követte, a helyes láncszemet ragadta meg és ily módon döntően befolyásolta a hadsereg fejlődését és a történelmi februári napokban tanúsított magatartását.

*

A munkásosztálynak a burzsoá reakció felett aratott februári győzelmével a népi demokratikus Csehszlovákiában befejeződött a nemzeti demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövesésének folyamata. Csehszlovákia a proletárdiktatúra államává, a világgproletariátus új, erős rohambrigádjává, a kialakulóban levő szocialista világrendszer szilárd alkotóelemévé vált.

A februári győzelem és a vele összefüggő osztálypolitikai és hatalmi változások új feltételeket teremtettek a csehszlovák hadsereg további építéséhez. Megnyílt az út afelé, hogy a kommunista párt teljesen érvényesítse befolyását a hadsereg további fejlődésére, hogy a hadsereget a proletárdiktatúra fegyveres ökleként, szocialista típusú hadseregeként építsék. Február után arról volt szó, hogy teljesen és sokoldalúan használják ki ezeket az új lehetőségeket, hogy minél előbb valósággá váljanak. Azt a követelményt, hogy meggyorsítsuk hadseregünknek, mint szocialista hadseregnek a felépítését, a nemzetközi helyzet alakulása és a Csehszlovákia nemzetközi helyzetében bekövetkezett változások tették szükségessé. Csehszlovákia, mint a proletárdiktatúra állama, számára a legsürgősebb feladatként merült fel „a szocializmus vívmányainak védelme a külső és belső ellenség támadásaival szemben”,⁵⁴ mint azoknak a fő törvényszerűségeknek az egyike, amelyek érvényesek a szocializmus útjára lépő valamennyi országra. Előtérbe lépett az állam külső funkciója, s ezzel a hadsereg jelentősége is, mert a burzsoázia hatalmának visszaállítására csak egyetlen út maradt, a háború. A csehszlovák hadseregére tehát a Győzedelmes Február után *minőségileg új feladatok* hárultak.

⁵⁴ A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1957 novemberi moszkvai értekezlete. Praha, 1957. 14. old. (Népszabadság, 1957. november 22.)

A kommunista párt természetesen nem tűzte napirendre a hadsereg kérdését és a hadsereg szocialista alapokon történő felépítésének meggyorsítását mindjárt a februári győzelem utáni első napokban. Ugyanis tudatában volt annak, hogy ehhez a feladathoz csak néhány fontos belpolitikai előfeltétel megteremtése után lehet hozzákezdeni. A CSKP elsőrendű feladata volt, hogy a marxista—leninista stratégiai elvek szellemében megszilárdítsa és biztosítsa az elfoglalt pozíciókat, hogy azokból kiindulva törhessen előre a további feladatok és stratégiai célok megvalósítása felé. 1948 tavaszi hónapjai ezért olyan időszakot jelentettek a kommunista párt számára, amelyet a februári győzelem biztosításáért és megszilárdításáért folytatott küzdelem jellemezett, és amelyben megteremtették annak előfeltételeit, hogy az egész ország és egész népünk egyetemesen felsorakozzon a szocializmus felépítése mellé. Ezt az előkészületi fejlődési szakaszt már azért sem lehetett elkerülni, mert — amint az új Gottwald-kormány által az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben 1948. március 10-én beterjesztett akcióprogram megállapította — „ezen alkotmányozó nemzetgyűlés által 1946 júliusában jóváhagyott kormányprogram jelentős része még megvalósításra vár”.⁵⁵ Ez a megállapítás érvényes a hadseregére, amely fejlődésében kétszeresen elmaradt a forradalom egészének fejlődése mögött.

A februári győzelem megszilárdítása lényegében négy fő vonalon folyt: először a politikai szervezetek és a tömegszervezetek reakciós, népellenes elemektől való megtisztításának vonalán. Ezzel egyidejűleg folyt le az államapparátus megtisztítása, ami lényegében a régi államapparátus szétzúzásának befejezését jelentette, ami 1945 májusában kezdődött meg. Ez volt a legfontosabb vonal, amely politikai szempontból és káderek tekintetében biztosította a nálunk februárban bekövetkezett hatalmi változásokat. Alapos tisztogatási feladat hárult a hadseregére is.

A második vonal a nemzetgyűlési képviselőválasztások előkészítése volt, amit 1948 májusára írtak ki. Az volt a cél, hogy a választások az egész világ előtt demonstrálják népünk politikai egységét, a munkásosztállyal és a kommunista párttal való egybeforrottságát és azt az elszántságát, hogy a szocializmus útján akar haladni. A választást megelőző kampánynak alkalmat kellett adnia a hadsereg számára, hogy emelje tagjainak politikai öntudatát és megszilárdítsa polgári és népellenes elemektől megszabadított sorainak erkölcsi-politikai egységét.

⁵⁵ Klement Gottwald, *Művei*, 14. köt. 390. old.

A harc harmadik vonalát azoknak a gazdasági területre vonatkozó követeléseknek a gyorsütemű megvalósítása képezte, amelyeket a párt már az 1948. év elején közzétett. Ide tartoztak: a további államosítások, az első földreform felülvizsgálása és az új földreform. Ez az intézkedés halálos csapást mért a burzsoázia megmaradt gazdasági pozícióira, és döntő jelentőségű volt az ország gazdasági erőinek megerősödésében, tehát a honvédelem még szilárdabb alapjainak a lerakásában is.

És végül a negyedik, nem kevésbé jelentős vonal az volt, hogy új alkotmányban rögzítsék a februári győzelmet, az államban fennálló új helyzetet és népünk valamennyi forradalmi vívmányát. Az új alkotmánynak egyidejűleg alapul kellett szolgálni egész jogrendünk átalakításához, amely mindaddig egész társadalmi felépítményünk legelmaradottabb területe volt. Az új alkotmányban kifejezésre kellett juttatni a Csehszlovák Néphadsereg új — az 1948 február utáni helyzetnek megfelelő — felépítését is.

A kommunista pártnak az az erőfeszítése, hogy megszilárdítsa és biztosítsa a februári győzelmet, mint a szocializmus általános felépítésére való áttérés alapvető politikai előfeltételét, döntő jelentőséggel bírt néphadseregünk további megszilárdításában és a szocialista típusú hadsereg felépítését szolgáló „általános fellépésben”.

A kommunista párt február utáni politikai irányvonala a legsürgősebb feladatként szabta meg a hadsereg számára a parancsnoki kar megtisztítását. Ez a feladat a hadsereg egész február előtti fejlődéséből adódott, az 1945 utáni első tisztogatási akció elszabotálásából és főként abból a magatartásból, amit a parancsnoki kar ebben az időszakban és 1948 februárjában tanúsított, a nyílt árulás és némely tiszteknek az előkészített puccsban való aktív részvétele tényeiből. A tisztikar február utáni megtisztításának ama fő intézkedések egyikének kellett lennie, amelyeknek olyan döntő osztályeltolódáshoz kellett vezetniük a hadsereg parancsnoki karán belül, hogy annak osztályösszetétele is legyen összhangban az új hatalmi helyzettel, az államhatalomnak a munkásosztály kezében való összpontosulásával.

A tisztogatási akció azonban nem válhatott csak a hadsereg szerveinek az ügyévé. A kezdeményezésnek az akcióbizottságokból kellett kiindulni. A CSKP Központi Bizottsága már február 26-án utasítást adott valamennyi kerületi pártbizottságnak,⁵⁶ hogy a kerületi és járási akcióbizottságok bevoná-

⁵⁶ AUD KSC, fond: „1948 február”.

sával gondoskodjanak a hadseregben uralkodó helyzet megvitatásáról. Ennek az utasításnak az alapján az akcióbizottságok kötelesek voltak a működési területükön felülvizsgálni a káderhelyzetet, különösen a jelentősebb parancsnoki helyeken, és határozatot hozni a reakciós tiszteknek a hadseregből való visszahívására. Az akcióbizottságokat azonban nem jogosították fel arra, hogy közvetlenül foganatosítsák a káder-intézkedéseket a hadseregben. Határozatban rögzített követeléseikkel csupán a nemzetvédelmi miniszterhez és a nemzetgyűlés honvédelmi bizottsága elnökéhez kellett fordulniok azzal a kéréssel, hogy valósítsák meg azokat. Egyidejűleg utasítás került kiadásra, hogy a hadseregben folyó tisztogatás figyelemmel kísérése a kerületi és járási bizottságok mellett alakítsanak honvédelmi bizottságokat. Ezenkívül a Nemzeti Front Központi Akcióbizottsága képviselőt delegált a Katonai Tanácskozó Testületbe, hogy „felülről” is biztosítva legyen a tisztogatás végrehajtásának ellenőrzése.

A kommunista katonák a február utáni időszakban nagy energiával láttak hozzá a tisztogatás megvalósításához és a parancsnoki kar osztályösszetételének megszilárdításához. Ebben az erőfeszítésben a hadsereg többi haladó erői is támogatták őket. A kommunisták arra törekedtek, hogy a tisztogatást következetesen vigyék keresztül és így sikeresen nyissák meg a parancsnoki kar, sőt az egész hadsereg építésének új korszakát. A tisztogatási akció a hadseregben levő kommunisták politikai aktivitásának fellendüléséhez vezetett, akik nyilvánosan kezdtek ténykedni. Ez az akció volt a proletárdiktatúra hadseregének a felépítésében való részvételük és döntő szerepük első nagy megnyilvánulása.

A hadseregben, de főként a vezetésben kialakuló viszonyok nem voltak teljes összhangban ezzel a szocialista típusú hadsereg felépítésére irányuló elszántsággal. A hadsereg vezetése nem az egész tisztikar politikai színvonalának és politikai megbízhatóságának helyes értékeléséből indult ki, szemet hunyt azok felett a súlyos hibák felett, amelyek főként a februári napokban mutatkoztak meg, és mindenáron igazolni igyekezett azokat.

Ez az álláspont a helytelen „rendfokozati szolidaritásnak”, és a parancsnoki kar további építéséhez való apolitikus, idealista hozzáállásnak volt a megnyilvánulása.

A hadseregen belül az 1948 február utáni helyzet tehát nem volt éppen a legkedvezőbb arra, hogy meggyorsítsák a hadsereg szocialista alapokon történő felépítését és átépítését. 1948 tavaszán mintha a fejlődés magasabb fokán ismétlődött

volna a negyvenötös év történelme. A hadsereg, amely egészében véve nem volt 1945 májusának terméke, február után is szélcsendes helyre húzódott félre, s csak jelentéktelen mértékben érintette a februári események tisztító vihara. Ezért február jelentős politikai következményei a hadsereg területén kisebb erővel nyilvánultak meg és nem idéztek elő a hadseregen belül olyan azonnali és mély változásokat, mint államapparátusunk és közéletünk más részeinél általában. Tehát 1948 februárja után — új feltételek közepette — ismét annak vagyunk szemtanúi, hogy a hadseregszervezet komolyan elmaradt társadalmunk egész fejlődése mögött. Ennek az állapotnak az objektív okait a hadseregnek a februári események folyamán tanúsított magatartásában és szerepében kell keresnünk, továbbá magának a hadseregszervezetnek a jellegében, amelyet felülről állítottak fel és sok tekintetben el volt zárva a nyilvánosságtól és annak ellenőrző befolyásától.

A szubjektív okok pedig mindenekelőtt a hadsereg vezetésén belül uralkodó helyzettel függtek össze, főként a magasabb parancsnoki beosztásban levő káderek alacsony politikai felkészültségével és színvonalával, de elsősorban azzal, hogy a parancsnoki kar többsége nem a munkásosztályból származott és nem volt azzal osztály- és ideológiai érdekek alapján összeforrvá; nem utolsósorban még azzal a ténnyel is, hogy dr. Beneš maradt a hadsereg főparancsnoka. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a hadsereg volt közéletünk egyetlen jelentős területe, ahol február után érezhetően nyilvánult meg az a tény, hogy az elnöki funkció a burzsoázia kezében maradt. Ez különben nem dr. Beneš közvetlen beavatkozásán keresztül nyilvánult meg, aki ebben az időszakban visszahúzódott a közélettől és csak a funkciójával összefüggő formális feladatokat teljesítette; ilyen volt a törvények aláírása, a diplomáciai megbízottak fogadása, és ehhez hasonlók. Itt volt azonban a hagyomány ereje, Beneš személyi kultuszának az ereje, aki még mindig elnök maradt. Ez állandóan erős hatást gyakorolt a hadsereg egyes kimagasló személyeire és a parancsnoki kar számos káderére, mondhatjuk, hogy azok többségére. Főleg ezért értették meg nehezen hadseregünk új osztályküldetését.

Ez a helyzet szükségszerűen kihatott azoknak a fő feladatoknak a teljesítésére, amelyek előtt a hadsereg ebben az időszakban állott, elsősorban a tisztikar megtisztításának menetére. A tisztogatási akció a Nemzetvédelmi Minisztérium 1948. március 20-i különparancsa szerint folyt le,⁵⁷ és gyakorlatilag

⁵⁷ AMNO, Věčni věstník, 1948. március 20; 24. sz. 205. cikkely.

csak a parancsnoki kar azon tagjai ellen irányult, akik nyíltan kompromittálták magukat a reakcióval való politikai kapcsolatokkal. A hadseregből kizárták azokat az elemeket, akik közvetlenül részt vettek a puccs előkészítésében vagy más módon exponálták magukat a reakció érdekében és a kormányválság napjaiban nyíltan a reakciós felforgatók politikai álláspontjára helyezkedtek.

Mivel a hadsereg némely szervei leszűkítették a tisztogatás körét és lebecsülték osztálypolitikai hatását, megbocsátottak számos álcázott reakciónak és nyugatbarát tisztnek, akiket, ahelyett, hogy kizárták volna őket a hadseregből, csak felbíztatták arra, hogy „vizsgálják meg lelkiismeretüket” és „javuljanak meg”. A tisztak egy sora, akiket később mint államellenes csoportok tagjait leplezték le, és sokan azok közül, akik a későbbi hónapokban nyugatra szöktek át a határon, 1948 tavaszán az elbocsátó rendelet helyett a következő határozatot kapták: „A katonai tanácskozó testület határozata. 1948. 4. 8.”: „Parancsnoki figyelmeztetésben részesítem Önt, mert nem viszonyult elég pozitívan a népi demokratikus rendszerhez, népünk és képviselői építési erőfeszítéseivel, a csehszlovák bel- és külpolitika elveihez, szövetségi kötelezettségeinkhez, amint az a csehszlovák hadsereg tisztjéhez illik. Figyelmeztetem Önt erre és felhívom Önt, hogy vizsgálja meg az említett kérdésekben tanúsított állásfoglalását és tevőlegesen kapcsolódjon be a nemzet általános építési erőfeszítéseibe, szolgálatban és szolgálaton kívül egyaránt.”⁵⁸

A február utáni tisztogatási folyamat azonban nemcsak a hivatásos tisztokra terjedt ki, hanem a katonai iskolák — beleértve a tartalékos tiszti iskolákat — hallgatóira is. Az akadémiákon és a tanintézetekben a kizártak száma nagyon alacsony volt. A legtöbb kizárt akadémiai hallgató, mégpedig tizenegy, a Repülő Katonai Akadémián volt, ahol az összes katonai akadémiák és tanintézetek közül a legkevésbé volt örvendetes a politikai helyzet.⁵⁹ Ez is a parancsnoki karon belüli tisztogatási folyamat fogyatékoságait tükrözte. Ezzel szemben a tartalékos tiszti iskolákon jelentős következményei voltak annak, hogy ezekben az iskolákban a növendékek egy része ellenséges magatartást tanúsított február előtt és a februári napokban. Átlagosan minden tartalékos tiszti iskolán kizárták a tisztjelöltek 10—15 százalékát.⁶⁰ Ezeken az iskolákon a tisztogatási akció lényegében teljesítette feladatát, mivel közvetlenül a helyszí-

⁵⁸ AMNO—HSVO, 1948 4/1—39 2/2—6.

⁵⁹ AMNO—HSVO, 1948 86—4/1—36.

⁶⁰ Uo., továbbá 86 4/1—37 és 86 4/1—40.

nen, „lent” valósították meg, a bizottságok és albizottságok egész sorában lefolytatott bonyolult eljárások nélkül. A kommunisták itt döntő szerepet játszottak annak biztosításában, hogy eltávolították a tisztjelöltek soraiból azokat az elemeket, akiknél az ellenséges állásfoglalás a burzsoá reakcióval való kapcsolatukból fakadt, és hogy ugyanakkor lehetőséget adtak azoknak a tisztjelölteknek a hibák kijavítására és az átnevelésükre, akik engedték, hogy bevonják őket a reakciós nyilatkozatok meghozatalába vagy a reakciós fellépésbe, jöllehet osztályszármazásukat tekintve nem tartoztak a burzsoázia táborába.

Legkövetkezetesebben a kulturális nevelő apparátuson belül ment végbe a tisztogatás. Ennek eredményeként a nevelőtiszt kar, pártösszetételét tekintve, kommunistává vált.⁶¹

A kulturális nevelő apparátus pártpolitikai megszilárdításával létrejöttek azok a fontos feltételek, amelyek biztosították a kommunista párt vezető szerepét a hadsereg ideológiai életének a területén és a hadsereg tagjainak a politikai nevelésében. A kommunista párt most már közvetlenül irányíthatta a nevelőtisztek munkáját és hatékonyabban harcolhatott a hadseregben folyó politikai nevelőmunka eszmei tisztaságáért. A helyzet azonban ezen a területen, közvetlenül a február utáni időszakban, nem volt annyira teljesen egyértelmű, mint az első tekintetre látszott. Figyelembe kell vennünk, hogy a kulturális nevelő apparátus csak ideológiailag volt fejlett és ezenfelül olyan feltételek mellett dolgozott, amikor a hadsereg vezetése továbbra is a „pártfelettség” irányvonalán haladt és amikor a kommunisták szervezett pártélete még nem bontakozhatott ki a hadseregen belül. És ha a politikai nevelés területén a hadseregben mélyreható javulás állt is be február után, az említett tények nem maradtak hatástalanok a hadseregbeli ideológiai munka színvonalára, eszmei tisztaságára és elvhűségére.

A nép februárban aratott győzelme és e győzelem politikai következményei a köztársaság belpolitikai életében és nemzetközi helyzetében, a parancsnoki kar megtisztítása, nem utolsósorban az ideológiai munka fellendülése a hadseregben — mindez szükségszerűen visszatükröződött a hadsereg tagjainak erkölcsi-politikai állapotában. Legkifejezöbben és legpozitívabban a legénység soraiban nyilvánult meg. Megjavult mindenekelőtt a katonai szolgálathoz való viszony, amit február előtt rendszeresen aláástak a reakció demagóg akciói. A legénység döntő többségének pozitív állásfoglalása a belpolitikai vál-

⁶¹ AMNO—HSVO, 1948. — 961/Taj. (Titkos.) éj. (ügyiratszám).

tozásokkal és azokkal a feladatokkal kapcsolatban, amelyeket a megújított Nemzeti Front új kormánya tűzött ki, kifejezésre jutott a katonák építési erőfeszítéseiben is. Ez minden alkalommal megnyilvánult, de a legszembetűnőbb módon a katonáknak a Győzelmi Nemzeti Múszakban való részvételében, amely az egész országban 1948. március 28-án folyt le.⁶²

Bizonyos kedvező politikai eltolódás következett be a tisztek soraiban is. Főként a „centrumnak” az az ingadozó része, amely csak politikai bátorság hiánya vagy egzisztenciális félelem miatt nem támogatta a február előtti időszakban a haladó erőket, foglalt el most pozitív álláspontot a Gottwald-kormányról és annak programjával kapcsolatban és fokozta erőfeszítéseit a munkában és érdeklődését a politikai problémák iránt. A volt „centrum” többi tagjairól is elmondhatjuk, hogy lojális álláspontra helyezkedtek. Persze sokuknál a félelem diktálta ezt az állásfoglalást, hogy ne essenek bele a tisztogatásba, ne helyezték át őket, vagy ne kerüljenek kevésbé fontos beosztásba. Megjelentek a politikai alibiszerezés tünetei is — a tisztek egy része február után újból ismét magába zárkózott, számolva azzal az esettel, „hogya az talán megfordulna”.⁶³ Mindez, egyes tisztek külföldre szökésével együtt, jelezte, hogy a hadseregben még távolról sincs minden rendben, hogy a hadsereg életében, de különösen a parancsnoki kar építésében addig nem érték el döntő fordulatot. Ez a helyzet éles ellentétben állt azokkal a minőségileg új feladatokkal, amelyek a hadseregére hárultak a nép februári győzelme után.

A kommunista párt csakhamar felismerte, hogy a hadseregben messzemenően kisebb mértékben érvényesültek február politikai következményei, mint országunk életének egyéb területein. Ezért 1948. április 24-én a CSKP központi titkárságának értekezletén alapos elemzésnek vetették alá a hadsereg február utáni helyzetét.⁶⁴ Procházka elvtárs, a Kulturális és Nevelési Főcsoportfőnökség vezetője, a hadseregen belüli helyzetről tartott referátumában különösen a tisztogatás következtelen végrehajtására és a hadseregben folyó személyügyi politika általános hibáira hívta fel a figyelmet. Ezért úgy döntöttek, hogy megerősítik a tisztogatás feletti pártellenőrzést és a hadseregbeli káderpolitikát teljesen a párt vezetésének rendelik alá. Az értekezleten megvizsgálták a hadsereg erkölcsi-politikai állapotát is, különös tekintettel a küszöbön álló vá-

⁶² AMNO—HSVO 1948/86 4/1—36 és 86 4/1—40.

⁶³ Uo.

⁶⁴ AÜD KSC — a CSKP KB titkársága 1948. április 24-i értekezletének jegyzőkönyve.

lasztásokra, és megvitatták a párt feladatait a hadseregben folytatott választás előtti kampány továbbfejlesztését illetően. Ezeknek a feladatoknak a teljesítése egyrészt a kulturális nevelő apparátus további kiszélesítésével, másrészt a párt politikai-szervező és ideológiai munkájának a hadseregen belüli fozkozásával függött össze.

A pártmunka követhetetlenül a február utáni időszakban három alapvető feladat teljesítésének a jegyében folyt, mégpedig a tisztogatási akció, új tagok toborzása és a májusi nemzetgyűlési választások előkészítése jegyében. A kommunistáknak a tisztogatási akcióban betöltött szerepéről már beszéltünk. Politikai szempontból nem kevésbé fontos feladat volt az új tagtoborzás sikeres lebonyolítása, ami a februári események után játszódott le az egész országban és természetesen a hadseregben is. Hiszen arról volt szó, hogy a kommunisták ennél a toborzásnál képesek legyenek gondosan elkülöníteni a becsületes tiszteket — a demokratákat, akik meggyőződtek a kommunista párt politikájának helyességéről és tagságukkal elő akarták segíteni annak még következetesebb megvalósítását — a karrieristáktól és rossz lelkiismeretű emberektől, akik a személyes előnyök elnyerését vagy a korábbi politikai bűnök eltussolását párosították a párttagsággal.

Az új tagtoborzás helyes lefolyását kezdettől fogva veszélyeztette Slánskynak az a kártékony utasítása, hogy „a tisztek minél nagyobb számát nyerjék meg a pártba”. Ezt az utasítást a CSKP kerületi bizottságainak 1948. február 27-én megküldött utasítások tartalmazzák.⁶⁵ Ez a direktíva sok helyen a tisztek pártba való tömeges felvételéhez, az egyéni tagfelvétel elveinek a megsértéséhez és mindenekelőtt a párt osztályösszetételének a felhígításához vezetett, mert a tisztek tömeges felvétele akkor a polgári és kispolgári elemeknek a pártba való tömeges beözönlését jelentette.

A nemzetgyűlési választások időpontjának közeledésével a kommunista katonák munkájában előtérbe kerültek a hadseregen belül a választás előtti kampány feladatai. A hadseregben levő pártbizalmi hálózatot az egyes századokban működő választási hármaskörök mintájára szervezték át.⁶⁶ Rájuk hárult az a feladat, hogy a nevelő szervekkel együttműködve mozgósítsanak minden kommunistát az egységes jelölő lista érdekében folytatandó egyéni agitációra.

A tisztogatási akció, az új tagtoborzás és a választást meg-

⁶⁵ AUD KSC, fond. „1948 február”.

⁶⁶ AUD KSC — Jelentés a párt honvédelmi politikai tevékenységéről. (Anyagok a CSKP IX. kongresszusa számára.)

előző kampány tapasztalatai megmutatták, hogy a hadseregben levő kommunisták addigi szervezeti formái nem felelnek meg az új helyzetnek és a rájuk várható fokozott követelményeknek. A kommunista katonák ugyanis szervezetileg február után is a helyi pártszervezetekhez tartoztak, amelyek természetesen nem tudtak a hadsereg problémáira olyan figyelmet fordítani, amilyent az adott helyzet megkövetelt. A hadsereg egységeiben a bizalmi hálózat maradt az egyetlen összekötő kapocs a kommunisták számára. Ez az állapot nem tette lehetővé, hogy következetesen érvényre juttassák a párt vezető szerepét és a hadsereg életére gyakorolt közvetlen befolyását, holott ez abban az időszakban rendkívül szükséges lett volna. Ezért a CSKP Központi Honvédelmi Bizottsága 1948 áprilisában olyan határozatot hozott, hogy „alakítsák meg a helyi pártalapszervezetek mellett a katonák alakulatok szerinti szervezeteit”.⁶⁷

Ennek a határozatnak az alapján került sor a „katonai csoportoknak”, mint a helyi pártszervezetek önálló részeinek a megalkotására. Ezek a „katonai csoportok” a járási pártbizottságokon keresztül a kerületi pártbizottságoknak voltak alárendelve. A „katonai csoportok” saját taggyűléseket és aktívértekezleteket rendeztek, de tagjai kötelesek voltak részt venni a helyi szervezetek pártéletében, mivel azok maradtak szervezetük alapjai. A „katonai csoportok” valamilyen átmeneti fokozatot jelentettek a katonák addigi helyi pártszervezetekhez való tartozása és az alakulatok szerinti pártszervezetek között, amelyek létrehozására később került sor. A katonai csoportok megalkotása helyes és célszerű intézkedés volt, mert ezzel a kommunista katonák szervezésében a területi elvtől áttértek a „termelési”, az „alakulatok szerinti” szervezetekre. Ezzel egyidejűleg létrejöttek azok a fontos előfeltételek is, amelyek lehetővé tették, hogy felépítsék a párt hadseregben belüli szervezetét és megalkotják az alakulatok pártszervezeteit.

Hadseregünk életének ezt a „közvetlen február utáni”, 1948 márciusától májusig terjedő időszakát, a politikai erjedés és az új utak keresésének időszakát, ezt a szó szoros értelmében átmeneti időszakot, amelyben február szelleme csak nehezen tört utat a február előtti tradíciókon keresztül, három jelentős esemény zárta le. Ezek az események egyszerűen egy új fejlődési szakasz kezdetét jelentették a hadsereg számára: a szocialista típusú hadsereg felépítésére való közvetlen áttérést.

Az első esemény az alkotmány május 9-i elfogadása volt,

⁶⁷ AÜV KSC — a központi Honvédelmi Bizottság 1948. április 24-i ülésének jegyzőkönyve.

amely kiindulópontja lett az új jogrendnek és ezzel a hadsereg további építését biztosító új törvényes alapoknak is.

A második a győztes május 30-i nemzetgyűlési választások voltak, amelyek teljesen megerősítették a munkásosztály februári győzelmét.

És végül a harmadik 1948. június 14. volt, amikor dr. Beneš lemondása után sor került Klement Gottwaldnak a Csehszlovák Köztársaság elnökévé történt megválasztására. Ezzel az államhatalom utolsó jelentős pozíciója is a munkásosztály kezébe került. Ennek a ténynek különös jelentősége volt a hadsereg számára — Klement Gottwald lett a csehszlovák véderő főparancsnoka. A kommunista párt így sokkal hatékonyabban befolyásolhatta a hadsereg fejlődését „felülről”, az arra leghivatottabb funkcióból.

Ha a hadsereg „közvetlen február utáni” fejlődésére az is volt a legjellemzőbb, hogy elmaradt az ország egész progresszív fejlődésétől — a hadseregben akkor fejeződik be „a nemzeti és demokratikus forradalom katonai programja” megvalósítása, mégis, ezen a területen a kommunisták érdeme, hogy előrehaladtunk: jelentős lépést tettünk előre a hadseregben belüli antagonisztikus ellentétek megszüntetése útján, létrejött a hadsereg igazi erkölcsi-politikai egysége. Ez a májusi választásoknál mutatkozott meg a legkifejezőbben, amikor a hadsereg tagjainak 96 százaléka a Nemzeti Front jelöltjeire adta szavazatát.⁶⁸ Ha figyelembe vesszük, hogy országos méretben a szavazók 89,3 százaléka szavazott a Nemzeti Front jelöltjeire, akkor ez csak aláhúzza, milyen jelentős politikai sikert értünk el a hadseregben a választásoknál.

Valamivel gyengébbek voltak az eredmények Szlovákiában, ahol a hadsereg tagjainak 87,5 százaléka szavazott a Nemzeti Frontra.⁶⁹ De a hadseregben elért eredmények még itt is meghaladták az egységes jelölő listára adott szavazatok összszázalékát.

1948 nyarától kezdődik tehát a hadsereg számára az új időszak, amikor a kommunista párt konkrét gyakorlati intézkedései már azt a törekvést fejezik ki, hogy szocialista típusú hadsereget építenek. Ennek az új korszaknak a programja, amelyben teljesebben kezdenek megmutatkozni a munkásosztály februári győzelmének következményei, két alapvető dokumentumban nyilvánult meg: az „1948. június 16-án kelt hadsereg-

⁶⁸ AUV KSČ — Jelentés a párt honvédelmi politikai tevékenységéről. (Anyagok a CSKP IX. kongresszusa számára.)

⁶⁹ AUV KSS — Feljegyzés az SZLKP KB Honvédelmi Bizottságának 1948. június 2-i üléséről.

parancsban” — Klement Gottwaldnak, mint a csehszlovák hadsereg főparancsnokának első hadseregparancsában — és az 1948. június 17-i kormánynyilatkozatban, amelyet a kormány elnöke, Antonín Zápotocký terjesztett elő a nemzetgyűlésben.

A hadseregparancs a csehszlovák néphadsereg építése február utáni „döntő időszakának” általános elveit és programcélkitűzéseit szabta meg:

„Arra kell törekednünk, hogy teljesen megbízható hadsereget építsünk fel, amely hű a néphez, egészen odaadó híve a népi demokratikus rendszernek, politikailag fejlett, öntudatos fegyelem hatja át, magas katonai művészettel rendelkezik és el van látva korszerű fegyverekkel és technikai eszközökkel. Állandóan tökéletesednünk kell és tanulnunk, különösen legnagyobb szövetségesunktől, a szovjet hadseregtől... Feladatunk elérni azt, hogy a hadsereg a szabadság, a függetlenség és a népi demokratikus rendszer szilárd és megbízható védelmezőjévé váljon.”⁷⁰

A kormánynyilatkozat azután így konkretizálta a hadseregparancs általános elveit:

„A kormány állandó gondot fordít a néphadsereg építésének befejezésére. Be fogjuk fejezni a hivatásos és tartalékos tisztakar reakciós elemektől való megtisztítását. Aki nem viszonyul pozitívan a néphez, nem tölthet be parancsnoki helyet. A nevelőtisztek erkölcsi és politikai nevelésével el fogjuk mélyíteni a hadseregben az öntudatos fegyelmet és a szilárd erkölcsöt. Biztosítani fogjuk a hadseregben a politikai tényezők kellő befolyását. A népi demokrácia elvei alapján végrehajtjuk a parancsnoki kar feltöltését is. Lehetővé fogjuk tenni, hogy a katonai akadémiákra, iskolákra és tanintézetekbe mindenekelőtt a cseh és szlovák nemzet legnagyobb alkotórészeinek, a munkásosztálynak és a paraszti rétegeknek a rátermett tagjai kerüljenek be; tekintet nélkül a képzettségükre... Anyagi oldalról a hadsereg mindent megkap, ami szükséges feladatának teljesítéséhez; főként a hadsereg motorizálását és gépesítését folytatjuk tovább.”⁷¹

A kormánynyilatkozatból tehát ezek a fő feladatok hárultak a hadseregre:

1. kialakítani a munkásosztályból és a dolgozó népből származó parancsnoki kart,
2. „elmélyíteni az erkölcsi és politikai nevelést”, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a marxi—lenini eszmék alapján

⁷⁰ Klement Gottwald, 1946—1948. II., 199. old.

⁷¹ AUV KSC: 0—28—2. sz.

kell megszervezni a hadsereg politikai nevelésének egész rendszerét,

3. a hadsereget a legrövidebb időn belül harcképesé kell tenni az anyagi-technikai biztosítás szempontjából is.

A politikai erjedés, a tisztázatlan perspektívák és az elavult február előtti hagyományok és módszerek időszaka után a kommunista párt megkezdte a szocialista típusú hadsereg felépítését. A kormányprogram feladatainak a teljesítésével le kellett rakni a szocialista hadsereg megszervezésének szilárd alapjait.

A legfontosabb lépés volt ezen az úton a hadseregen belüli pártszervezetek — beleértve a pártapparátust is — létrehozásának megkezdése. 1948 októberében kezdődött meg a hadseregben a szilárd szervezeti alapon nyugvó normális, étellel teli pártélet.

1948 őszét a parancsnoki kar szervezése területén végrehajtott döntő fordulat jellemezte, továbbá hogy a munkásosztály elfoglalja a döntő pozíciókat a hadseregben.

Ugyanebben az időszakban a CSKP döntő sikereket ért el a katonaság politikai kiképzése területén is: a marxizmus—leninizmus lett a hadsereg minden munkájának és életének egyetlen eszmei alapja.

A kommunista párt arról is gondoskodott, hogy a lehető legnagyobb mértékben megszilárduljanak a hadsereg és a nép kapcsolatai. 1948 nyarától kezdve széleskörű akciót szervezett, hogy az ipari üzemek vállaljanak védnökséget a katonai alakulatok felett.

1949 elején több törvényt adtak ki, amelyek főleg a február utáni időszakban elért eredményeket tükrözték, és új, igazi alapra helyezték a hadsereg további építését. Ez a jelentős törvényhozó tevékenység az új honvédelmi törvénynek a nemzetgyűlés által 1949. március 23-án történt elfogadásával érte el tetőpontját.

Igy létrejöttek az alapvető előfeltételei annak, hogy a kommunista párt által vezetett hadseregünk a szovjet hadsereg példája nyomán sikeresen haladhasson előre az új célok felé.

A csehszlovák hadsereg fejlődésének szocialista korszákába lépett. Ezt az utat 1945 májusa, de végérvényesen a munkásosztály és hazánk valamennyi dolgozója dicsőséges februári győzelme nyitotta meg.